

DEMOKRATİKLEŞEN TÜRKİYE'NİN YENİ ANAYASASI

Anayasanın Özü/ Felsefesi /
Anayasanın Yapılış Yöntemi

Yayına Hazırlayan
HÜSEYİN ÇAKIR

Bu kopya **Küyerel Düşünce Grubu** tarafından
Friedrich Ebert Stiftung'un katkılarıyla hazırlanmıştır.

BİRİNCİ OTURUM

Anayasanın Özü/ Felsefesi

Moderatör:

Osman Can (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
öğretim üyesi)

Konuşmacılar:

Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay (Uludağ Üniversitesi, Kamu
Yönetimi öğretim üyesi)

Prof. Dr. Hüseyin Hatemi (İstanbul Üniversitesi Hukuk
Fakültesi öğretim üyesi)

Doç. Dr. Öykü Didem Aydın (Hacettepe Üniversitesi,
Hukuk Fakültesi)

Açılış Konuşması

Hüseyin Çakır

Küyerel iki yıldır davetlilerin katıldığı “Düşünsel Etkinlik” toplantılar düzenliyordu. 2010-2011 dönemine “Demokratikleşen Türkiye’nin Yeni Anayasası” konulu panelle sezonu açmış olduk.

Küyerel’i çoğunuz tanıyorsunuz ama kısaca anlatmam gerekirse: Küyerel 1995 yılında bir Düşünce Grubu olarak kuruldu. “Küresel düşünüp yerel davranmak, yerel düşünüp, küresel davranmak” ilkesinin değişen dünya koşullarında anlamlı hale geldiği düşüncesinden hareketle “küresel” ve “yerel” sözcüklerinin kısaltılması olarak Grubun adı “Küyerel” olarak belirlendi. Küyerel Düşünce Grubu, 1995-2001 yılları arasında bir dizi paneller yaptı, yayınevi olarak faaliyet yürüttü.

2005 yılında daha geniş bir arkadaş grubu bir araya gelecek, “Küyerel Düşünce Platformu” adı altında kuyerel.com web sitesi ve kuyerel mail grubu olarak faaliyete başladılar.

2008-2009 ‘da “Solda Yeni Arayışlar” 2009-2010’da “Değişen Dünya ve Değişen Türkiye’de yeni Siyaset ve Nasıl bir Sol” başlıkları altında davetlilerin katıldığı 15 toplantı yapıldı. Bu toplantılar kitaplar olarak yayınlanacak.

Küyerel'in 2010-2011 dönemi ilk toplantı konusunun "yeni anayasa" olduğunu duyurmaya başladığımızda, Türkiye'nin gündeminde yeni bir anayasa yok, siz böyle bir toplantıyla ne amaçlıyorsunuz diye sorular soruldu. İkinci soru "Küyerel de kendi anayasasını mı hazırlamak istiyor?" oldu. Biz düşünce platformu olarak bir anayasa hazırlamayı düşünmüyoruz. Zaten hemen herkesin cebinde alternatif bir anayasa var. Kabul edildiği günden bu yana tartışılan 12 Eylül anayasasının tümünden değiştirilmesi 12 Eylül 2010 referandumundan önce de gündeme geldi ve 2011 seçimlerinden sonraya bırakıldı.

Türkiye'de siyasal sorunlar tartışılırken meselenin özünden uzaklaşarak, "seninki veya benimki doğru" şeklinde kutuplaşmalar oluyor. Şu anda anayasayı kimse tartışmıyor "dingin" bir ortam var, bunu tırnak içinde söylüyorum; Türkiye her gün yeni bir heyecana uyanıyor. Anayasa tartışmalarının çok fazla gündemde olmadığı bir ortamda bu tartışmayı beyin fırtınası gibi entelektüel bir faaliyet olarak yapmak istiyoruz. Bu içerikli toplantılar önümüzdeki aylarda ettirmeyi düşünüyoruz.

İki oturum halinde sürecek olan toplantımızın ana başlığı " Demokratikleşen Türkiye'nin Yeni Anayasası" İlk oturumumuz alt başlığı " Anayasanın özü/Felsefesi" ikinci oturumun başlığı " Anayasanın Yapılış Yöntemi". Çok değerli konuşmacılar bu iki konuda tezlerini ve düşüncelerini bizlerle paylaşacaklar.

Bu toplantıya katkılarından dolayı Heinrich Böll Stiftung

Derneđi Türkiye Temsilciliđine teŖekkür ediyorum.

Tekrar hoŖ geldiniz

İlk oturumumuzun konuŖmacılarını davet etmek istiyorum. Sayın Osman Can, Sayın Ali YaŖar Sarıbay, Sayın Hüseyin Hatemi ve Sayın Öykü Didem Aydın.

Sözü toplantı moderatörü Sayın Osman Can'a bırakıyorum.

Osman Can

Moderatör

Ben de bir İstanbullu olarak konuşmaya başlıyorum, bu çok güzel birşey. İstanbul'un gürültüsüne ve yol temposuna rağmen İstanbul'dan henüz şikâyet etmedim. İstanbul çok güzel bir kent. İstanbul bu sisli havasına, Cumartesi yorgunluğuna rağmen bu saatte buradan bulunan ve anayasa konusunun gündeme alınmasına katkı sağlayan herkese teşekkür ediyorum. Hepiniz hoş geldiniz efendim.

Yeni anayasa konusu 13 Eylül itibariyle zaten gündeme gelmesi gereken bir konuydu. Aslına bakarsanız zaten gündemden hiç düşmeyen bir konu. Türkiye'nin yeni bir anayasa tartışmasının gündemden düşürmesi mümkün değildir. *Türkiye, ya yeni bir anayasa yapma yoluna girecek ve kendi barışını tesis edecek veya Türkiye bir ayrışmaya doğru gidecek.* Çünkü toplum eski toplum değildir. Yepyeni bir toplumsal yapı ile karşı karşıyayız. *Toplum politize oldu, toplumun bütün farklılıkları politik kimliklere dönüştü ve politik kimlikleri bir arada tutmanın yolu bu farklı kimliklerin elbirliğiyle kendi anayasasını yapıyor olmasındır.* Kendi anayasasını yaptığı zaman bir barış imkânı ortaya çıkabilir. Türkiye aslında bu yeni anayasa süreciyle

kendi barışını arıyor. Biz bu barışı nasıl tesis edeceğimizi tartışacağız. Yeni bir anayasada *felsefe*, *öz* nasıl olmalı? Yepyeni bir anayasanın temel esasları nasıl olmalı? Bir anayasa neyi ifade etmeli? Bunları konuşacağız.

Yeni anayasa tartışmasının siyaset sosyolojisi açısından imkânları, sınırları ve problemlerini bir şekilde masaya yatırmaya çalışacağız. Diğer yandan bu olaya *hukuk felsefesi* açısından da bakmaya çalışacağız. Ama *anayasa yapım süreci* de bir anayasanın içeriği kadar önemli. Çünkü çok ideal ve muhteşem bir anayasa ortaya koyabilirsiniz ama bu anayasa yapım süreci itibarıyla de meşrulaştırılmadığı zaman hayata geçme şansı bulamaz. Bizim hayatımıza tesir etmesi ve barışımızı sağlaması çok fazla mümkün olmaz.

Bu çerçevede sözü önce sevgili hocamız *Ali Yaşar Sarıbay'a* bırakmak istiyorum.

Ali hocamız Bursa Uludağ Üniversitesi'nden ve Bursa'ya âşık birisi. Oradan ayrılmayı hiç düşünmüyor. Türkiye'nin siyaset sosyolojisi konusunda ufku açık ve çok önemli eserler üretmiş olan bir hocası. Biz "artık İstanbul'a gitme vakti geldi" deriz ya, hocamızın İstanbul'a gitme vakti hiç gelmiyor; çünkü Bursa'yı çok seviyor. Şimdi kendisine sözü veriyorum. Buyurun hocam, 20 dakikalık süreniz var.

Ali Yaşar Sarıbay

*Uludağ Üniversitesi, Kamu Yönetimi
öğretim üyesi*

Teşekkür ederim. Bu davet vaki olduğunda bildirdiğim “Anayasanın politik mahiyeti” diye bir başlıktı. Burada bu konuyu irdelemeye çalışacağım.

Anayasa meselesi demokrasinin en önemli meselesi olarak görülmele beraber bir husus gözden kaçırılıyor. O da *demokrasinin münhasıran hukuki bir mesele olduğuna dair bir anlayışın* çok doğru olmadığı hususu.

Benim karşı çıkacağım veya açmaya çalışacağım husus tam da budur. Demokraside hukukun yeri son derece önemlidir ama *demokrasi münhasıran hukuki bir mesele değildir; politik bir meseledir*. Fakat bunun bu şekilde görülmemesinin birinci sebebi, bizim anayasa semantiğimizde gizlidir.

Osmanlıdan itibaren Kanun-u Esasi dediğiniz zaman anayasa meselesi, devlet maslahatı olarak karşımıza çıkar ve *anayasa adeta devletin toplum karşısındaki varlığını tanımlayan ve garanti altına alan bir mesele olarak görülür*. Bu da hukuki düzenlemeyi esas alır. Hukuk antropolojisinde yapılan çalışmalara baktığınız zaman hukukun çok masum ve tarafsız bir şey olmadığını görüyoruz. *Hukuk*

toplumsal kontrol aracı olarak işler. Bundan da kasıt şudur: Toplumsal kontrol dediğimizde birincisi, bir grubun hali hazırda sahip olduğu bir ekonomik, sosyal ve politik hak veya faydadan yoksun kılınması, ikincisi, yeni bir hak veya fayda elde etmesinin önlenmesi olabilir. Üçüncüsü de, bazılarına bir hak veya fayda sağlarken diğerlerinin bu haktan dışlanması anlamında hukuk, bir *sosyal kontrol aracı* olarak işlemektedir. Hal böyle olunca, hukukun veya yasanın toplumsal kontrol mekanizması olarak üzerine oturduğu zemin aslında bir ayırım yapmak ve istisna getirmekten oluşur. Neticede *kesin kararı hedefleyen* bir mahiyet gösterir. Kesin kararı hedeflediği andan itibaren hukuk egemenin hukuku olmuş olur. Bu politik sosyolojide de tartışılan önemli bir husustur. Bizde ise, anayasacılarımızın çoğu standart ders kitaplarında bile *egemenliği anayasanın temel kavramı olarak belirlerler ve onun üzerine kuvvetler ayrılığı gibi meselelere girerler.* Fakat *egemenliği anayasanın hukuki bir temel kavramı olarak aldığımız zaman politik gücü kimin elinde tuttuğunun üstü de örtülmüş olur.* Çünkü millet adına da olsa egemenlik bu açıdan soyut bir kavram olarak tanımlanır, ama politik iktidar ilişkilerin üstünü de örter. Bu şekilde baktığımız zaman hukuk, sosyal kontrol aracı olarak “kesimler arasındaki” dengeyi düzenleyen bir mahiyete sahiptir. Bu da egemenliğin soyut olmadığını, sadece hukuki bir mesele olarak görülemeyeceğini ortaya koyar.

Gerek anayasa hukuku, gerek parlamenter sistemin krizi meselelerinde önemli eserler vermiş olan Carl Schmitt

der ki,” hukuk düzeninin anlamlı olabilmesi için, düzenin tesis edilmesi gerekir.” Yani düzenli bir durum yaratılmıdır. Ben şimdilik buna *intizam* diyorum, birazdan bunu neden söylediğimi de açıklamaya çalışacağım.

Düzenin anlamlı olabilmesi ve düzenin tesis edilmesi bir egemen gerektirir. Bir *nizam* bir egemeni gerekli kılar. Bu egemen istisna yaratabilen, son tahlilde hukuku askıya alabilen bir işleve de sahiptir. Çünkü o kesin karara sahip bir figürdür. Bütün mesele buradadır. Nitekim tarihsel arkaplana baktığımız zaman, milattan sonra 2. yüzyıldaki Roma’ya kadar gidecek olursak, anayasa teriminin, esasen imparatorun yasama yetkisine ve o yetkiler bağlamındaki tasarruflarına atıfta bulunan teknik bir anlam içerdiğini görürüz. O dönemde imparator yetkisini sadece Kamu veya Cumhuriyet yararına kullanabilir olsa da, kendisini herhangi bir sınırlamaya tabi görmezdi, çünkü egemendi. Ama uzun bir zaman sonra, 17-18. yüzyıllara gelindiği zaman halk figürünün politik sahneye çıkmasıyla beraber bu semantik değişti. *Anayasa denildiği zaman genel olarak hükümetin iktidar kullanımının bukuken sınırlandırılması ve bu sınırlar dâbilinde otorite kullanımı anlaşılır* oldu. John Locke’dan başlayıp Amerikan Cumhuriyetçi kurucu babalarına baktığımızda bunu gayet rahat görebiliriz. Halkın bu şekilde politik sahneye çıkması önemli bir husustur. İktidar karşısında bir denge unsuru olarak Roma imparatorluğundan beri gelmiş olan anlayış, bu bakımdan biraz değişmiş oluyor.

“*Halk*” dediğimiz zaman neden bahsediyoruz? Demokrasi teorisyenleri gözüyle baktığımızda; halkın “herkes, pek çok, aşağı sınıf, organik bütün, salt çoğunluk, sınırlı çoğunluk” gibi anlamları var. O zaman demokrasiyi halkın egemenliği olarak tanımladığımızda şu mantıki sonuca varıyoruz. “Halkın halk üzerindeki egemenliği”. Bu paradoksal bir sonuçtur. Bütün dava bunun bir tehlike olup olmadığıdır. Yani halk hem soyut hem somut bir entitedir. Eğer halkın halk üzerindeki egemenliğinden bahsedeceksek, bu bir kesimin diğer bir kesim üzerindeki egemenliği oluyor. Bu bir tehlikeden çok, politik ontolojik bir boşluktur. “Politik ontolojik boşluk” dememin sebebi de şu. Toplumsal kesimler çeşitlidir ve halkı bir özne yapan süreç tam da bu boşluğu doldurmada bir kesimin ön plana geçmesidir. Biz buna hegemonya diyoruz. Bu kesimin liderliği olarak, -bu kesim toplumsal bir sınıf olabilir, herhangi bir grup veya gruplar bileşkesi olabilir- bunları birazdan daha somut şekilde açacağım.

Demek ki *halk hem bir parça hem bir bütün olarak var ve bu şekilde bir politik yapılanmanın nüvelerini bağrında taşıyan bir şekillenmeyi içermekte*. Bu anlamda baktığımız zaman *hegemonyanın* aslında somut halk kesimlerinden bahsedecekse tarihsel ve politik olarak değişebilirliği, belli bir momentte kurulup karşı bir hegemonyayı yaratabileceği, bu karşıt hegemonyanın belki ilerde onun yerine geçeceği ve ondan sonraki karşıt hegemonyayı yaratacağı gibi diyalektik bir sürece dönüşmesi söz konusudur. O zaman

halkın egemenliği dediğimizde çok soyut bir şey söylemiş ve sosyolojik gerçeklikten bunları koparmış oluyoruz. Burada halk dediğimizde ve mevcut çağdaş tartışma ve teorik tanımlamalara baktığımızda aslında *sayılmayanın sayılması* diyebileceğimiz, bir Fransız politik teorisyenin, Jacques Ranciere'nin ileri sürdüğü kavramdır. Bu sayılma anı onun politikaya getirdiği tanımla ilgili bir şeydir. O da şudur: Politikanın tamı tamına *polis* diye tanımlanması. Bu nizamdır. Onun "Uyuşmazlık" adlı kitabını Türkçeye çeviren *Hakkı Hünler* buna çok yerinde bir karşılık bulmuş ve "nizam" demiştir. "*Nizam*" herkesin yerini belirleyen, hiyerarşik olarak bunu sabit hale getirmiş, kimlerin konuşup kimlerin konuşmayacağını tayin eden politik, sosyal ve kültürel kodlar geliştirmiş ve hâkim kılmuş bir düzeni tasvir eder. Buna karşı zorlamanın olduğu, yani bir parazit belirdiği anda politik olan devreye girer. *Polis* denildiği zaman, öz olarak bir tarafın payını veya paydan yoksunluğunu tanımlayan ve genellikle örtük bir yasadan bahseder. Burada dediğim gibi, kimin *duyulur* olabileceği veya olamayacağı belirlenmiştir. Bunu zorlayan momentte politik olan devreye girer. Bu *politik olanın kuruculuğu* esasen bizim mevcut şemamızı değiştiren birşeydir.

Son beş dakikam içinde bunun çok önemli bir saptama olduğunu belirtmek istiyorum. Anayasa tartışmalarının özünün de burada yattığı kanısındayım.

Anayasayı hukuki bir metin olarak aldığınız zaman belki de bir *polisin nizamını* tanımlanmış oluyorsunuz. Mesela

Türkiye'de neden anayasa daha yoğun bir şekilde gündeme geldi? Neden 2010 referandumunda bu kadar tartışıldı? Referandum sonucuna baktığımızda yüzde 42 ile yüzde 58, benim burada anlattığım *hegemonya* tanımına tamı tamına uyan bir tasvirdir. Çünkü bugün *yüzde 58'lik bir kesim halkın lider kısmıdır, ön plana geçmiştir, hegemonyasını kurmuştur*. Bunu sosyolojik anlamda kullanıyorum, tahakkümünü kurmuş anlamında değil. Bu kendinden önceki *polis* düzenine bir paraziti ifade etmektedir. Fakat diyalektik olarak yeni bir parazitin doğmasını da bağrında taşımaktadır. Biz demokrasiyi bu şekilde ele aldığımız zaman bunun doğal ve normal bir akış olduğunu kabul ettiğimiz zaman çok daha farklı ufuklarla meselelerimize bakabileceğimizi söyleyebilirim. Aslında biz *yeni bir anayasa olduğu zaman her şey hallolacaktır, şikâyet ettiğimiz bir takım şeyler kendiliğinden hallolacakmış gibi bir anlayışı yayıyoruz*. Bu gerçekten yaygınsa, söz konusu olan yanlış bir yaygınlıktır. Çünkü bu şu demektir: *Politik olandan soyutlanmış bir şekilde, yeni bir polis düzeninin unsurlarını onaylamış oluyoruz*. Evet, bu yeni bir *polis* düzeni değildir. Eski *polis* düzenine bir parazit, halk kesimlerinin yoğun talepleriyle politik bir süreç içinde ortaya çıkan bir unsurdur ama yeni politik olanın da varlığına işaret etmektedir.

Şimdilik bu çerçeveyi bu kadar açıyorum. Daha sonra sorular vesilesiyle ayrıntılara da belki gireriz. Teşekkür ediyorum.

Osman Can: Evet, *Ali Yaşar Sarıbay*'a çok teşekkür ediyorum. Zamanını çok tasarruflu kullandı demeyeceğim hatta zamanı varken, tartışmalara daha çok vakit ayırmak amacıyla konuşmasını biraz erken bitirdi. Bu da çok değerli bir katkı. Çünkü sorular üzerinden yürütülecek olan tartışma, aslında politik olanın ne olduğunu belirli ölçüde yansıtacaktır. Biz burada konuşmacılar olarak yalnızca kendi bildiklerimizi size aktarmakla sağlıklı bir tartışma yürütemeyiz. Sorulara fazla vakit tanınması bu yüzden çok önemli.

Ben fazla vakit kaybetmeden hemen sevgili hocam Profesör *Hüseyin Hatemi*'ye sözü vermek istiyorum. Kendisini zaten tanırıyorsunuz, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden, emekli ama halen devam ediyor. Söz sizde hocam, 20 dakikanız var.

Hüseyin Hatemi

*İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
öğretim üyesi*

Sayın hazır bulunan saygıdeğer bilimciler, anayasanın felsefesi hakkında konuşacağım. İki bölümde bunu ele almak istiyorum. Birincisi mevcut anayasanın, halen yürürlükte olan 1982 anayasasının felsefesi nedir, bir de benim kendi kanaatimde olması gereken anayasanın felsefesi nedir. Olanın ve olması gerekenin felsefesi.

Önce 1982 anayasasının felsefesini tespitte çalışırsak, 1982 anayasasının en dehşet verici özelliği, doğru ve olması gereken bir temel felsefeden yoksun olmasıdır. İyi bir anayasa, insan onuru ve hak ve hürriyetini, eşitlik adaleti ve somut olay adaleti olarak adalet kavramını esas alır. 1982 anayasası ikinci maddesinde *insan haklarına saygı* ibaresini kullanmasına rağmen dikkat edelim, sadece *saygılıdır, bağlı* denilmemiştir. *Bağlı* kelimesini ne için kullanıyor? “İnsan haklarına saygılı devlet maskesi ardında iş bu anayasada belirtilen temel ilkelere dayanan bir hukuk devleti” dese yine insan haklarına saygılı olur, mahsurlu olmaz. Çünkü anayasanın metninde belirtilen temel ilkeler esasen insan haklarını temel hak ve hürriyetlerini koruduğu için yine sürç-ü lisan olmuştur, *saygılı* burada *bağlı* anlamında

diyebilirdik. Ama anayasada belirtilen *temel ilkelere dayalı bir hukuk devleti* demek de istemeyip, başlangıçta belirtilen *temel ilkelere* dayalı bir hukuk devleti diyor. Hâlbuki *Başlangıç*'ta belirtilen temel ilkelere dayanan devlet, bir hukuk devleti olamaz. *Başlangıç*'ta belirtilen ilkeler anayasanın metninde açık seçik belirtilen ilkeler olmaktan çok, bu ilkeleri yürürlükten kaldırma yetkisini, “bunlara kulak asmayın, bunlara güvenmeyin” ihtarını ihtiva eden bir ifadedir. Zaten temel ilkeler sözü de, çok dikkat çekici bir biçimde, Yalnız *Başlangıç* bölümündeki temel ilkeler diye kullanılmıştır. Anayasanın asıl metninde olan ilkelerin, temel ilke olması gereken anayasa kurallarına *ilke* denmemiştir, *temel ilke* denmemiştir. Anayasa hükümleri, temel hukuk kurallarıdır, denmiştir. *İlke*, prensip anlamında, kuraldan daha üstün bir anlam ifade eder ve değişmez ilkeler bunlar olmalıdır. İnsan onurunda istisnasız bütün insanların eşitliği ilkesi ve somut olan adalet ve hakkaniyet ilkesi, demokratik ve sosyal hukuk devleti nitelikleriyle demokratik ve sosyal hukuk devleti ilkesi ama başlangıçta belirtilen temel ilkelere bahsedilmektedir. Anayasanın *temel haklarına* tek başına temel hak ve hürriyetler demek bile istenmeyip bunlara özünde *ödev* ihtiva eden haklar denmiştir.

Temel haklar ve ödevlerden bahsedilip, bununla da yetinmeyip, *her temel hakkın* yanında bir de *ödev* vardır, sorumluluk vardır diyerek, *Başlangıç* bölümündeki itaat ihtarını anayasanın metninde de bu şekilde temel haklar içerisinde topluma karşı ödevler sorumluluklar vardır diye-

rek, temel hak ve hürriyetler bir nevi nispi haklar haline getirilmiştir. İtaat edersen-i *Başlangıç* bölümüne uyarsan, bu haklardan istifade edebilirsin ve bunlar bir nevi *sözleşmeden*, bir hukuki ilişkiden, yani devletle birey arasındaki sözleşmeden doğan nispi nitelik ve haklardır. Ama temel ilke olan, temel ilkeler ihtiva eden *Başlangıç* bölümünün ise özeti şudur. Bu *Başlangıç* bölümü bir nevi herkesin anayasası değil, asıl anayasa olarak kabul edilmesi istenen özel anlamda, “demokrasiye âşık, vatan ve millet sevgisi olan Türk evlatlarına emanet edilmiştir”. Alman anayasası gibi karşı koyma hakkı, demokratik ve anayasal düzeni ihlal etmeyi tasarlayan herkese karşı burada da *vatandaşlık bağı* anlamında bir Almanlık kastediliyor. Yoksa bizde olduğu gibi bazen, vatandaşlık bakımından “herkes eşittir ama cemaat olarak eşit değildir” diye hukukçuların akıl almaz yorumlarının yapıldığını görüyoruz. “Vatandaşlık bağıyla Türkiye Cumhuriyeti’ne bağlı olan herkes Türk’tür”. Ama biz burada vatandaşlıktan bahsetmiyoruz ki. Cemaat mensubu olarak bu kişilerin haklarından bahsediyoruz. Orada da hiçbir anayasal temeli olmadan mütekalililik ilkesini devreye sokabiliriz. Anayasanın meninde temeli yok ama anayasa metnini kim dinler? Çünkü *Başlangıç* bölümünde şöyle denmektedir: “Hiçbir haliyet, hatta seçim haliyeti ve iktidara gelme haliyeti eğer Türk milli menfaatlerine aykırı olursa koruma görmez”. Şu halde parti kapatılır, iktidardaki partinin de kapatılmasına teşebbüs edilir, böylelikle anayasanın *Başlangıç* bölümüne, asıl anayasaya uygun ikinci

madde ile perçinlenen *Başlangıç* bölümüne uygun bir davranış yapılmış olur.

Onların vicdanı gayet rahattır çünkü anayasanın temel ilkeleri *Başlangıç* bölümündedir. İkinci maddede *Başlangıç* bölümünde belirtilen “temel ilkelere dayanan bir hukuk devleti” deniliyor.

Hukuk felsefesine göre “insan hakları, hukuken korunan menfaatler olmalıdır”. Mutlak hak niteliğinde hukuk düzeninin koruduğu menfaatler olmalıdır. Ama bunlara yalnız hak denmekle yetinilmeyip, *hak ve ödevler* denilip içine bir de *nispilik* sokulunca, *mutlak yetki* “Türk milli menfaatlerine aykırılık” tespiti yapan, gücü sosyolojik olarak elinde tutan bir kurum veya kişi demek ki, gayet anayasaya uygun bir şekilde darbe teşebbüsüne girebilir. Başarıya ulaşmasa bile bunların tutuklanması, olmadık bir rezalet sayılır. Çünkü bunlar vazifelerini yapmışlardır. *Başlangıç* bölümünde kendilerine verilen yetkiyi kullanmışlardır. Yani *Başlangıç* bölümü elimizden şu teselliye de almaktadır. Nasıl olsa anayasanın metninde de aynı temel ilkelerin tekrarlandığını söyleyebilseydik, o zaman tekrarda zarar yoktur. Tekrar güzeldir veya müstahsendir, ama bu teselliye *Başlangıç* bölümü elimizden almaktadır.

Avrupa Birliğine uyum sağlamak için 2001’de makyaj yapılan şekilde dahi bu anayasanın temel ilkesi Alman anayasasında olduğu gibi *insanlık onuru* değildir. “Hiçbir faaliyet Türk milli menfaati, Türk varlığı, -insanlık değil- Türklüğün tarihi ve manevi değerleri karşısında koruma

görmez” ilkesidir. *Koruma görmez* ne demek? Parti kurmak, seçime katılmak, iktidara gelmek, hükümet olarak faaliyet göstermek de koruma görmeyecektir. Ama bunu söylerken de “anayasal düzenin ihlali teşebbüsü koruma görmez” denmemektedir. *Türkün milli menfaatlerine karşı hiçbir faaliyet koruma görmez* denmektedir. Yani anayasal düzenin korunmasına önem verilmemektedir. Alman anayasasının karşı koyma hakkını her Alman vatandaşına tanımamasından farklı bir durum vardır. Çünkü burada anayasa yine yanlış bir metafizikle Türk milleti tarafından demokratik hukuk devletine bile aşık değil, sadece demokrasiye aşık, o da laf olsun diye söylenmiş bir söz, onlara, Türk evlatlarına, demek ki herkes de Türk evladı değildir.

Oysa hukuk felsefesinde hak hukuk düzeninin koruduğu menfaattir. Demek ki *Başlangıç*’ta belirtilen temel ilkelere de temel ilkesi 1982 anayasasının temel normu şudur: Anayasanın metin bölümünün koruduğu menfaatler, insan hakları, temel hak ve hürriyetler ancak *nispi nitelikte* temel hak sayılırlar, Türk milli menfaatleri karşısında hiçbir koruma görmezler. Şu anda *Başlangıç* bölümündeki temel ilkelere dayanan hukuk devleti *Türk milli menfaatlerine* özel bir koruma sağlayarak bu menfaatleri *mutlak haklar* niteliğinde düzenlemiş, Türk milli menfaatleri kapsamına gücü elinden tutan, yorumuna göre girmeyen temel hakların sahibi, somut halinde bir Türk vatandaşı olsa bile anayasanın metin bölümünün vatandaşlık bağı ölçüsüne bakılmaksızın, nispi nitelikte görmüştür. *Başlangıç* bölümünün Türk

saymadığı kimselerin temel hakları ikinci kısım başlığında belirtildiği üzere temel ödevler karşılığında, ikinci kısmın ikinci bölümünün başında belirtildiği üzere, yine *kişinin ödevleri* karşılığında tanınmış olan *nispi nitelikte* haklardır.

Türk milli menfaat ve ödevlerinden söz edilmediğine göre ve bunlara karşı herkesin temel hakları, anayasada bir “herkes” ve özel anlamda bir “Türk” ayrımı vardır. *Başlangıç* bölümünde “herkes temel haklara sahiptir” ama bu o kadar önemli değil. Biz *herkes* değiliz, bunu söyleyenler bunu savunur. Bizi herkesten ayırın demek isteyenlerdir. Hani bir şarkı vardır, “kız sen geldin çerkesden, pek güzelsin herkesten” diye. Onlar da buradaki *herkesten* güzel olan kızcağızın yerine kendilerini koyanlardır. Biz herkesten pek güzeliz, pek üstünüz diyenlerdir. Bunlara karşı herkesin temel hakları ileri sürülemez.

Şu halde kanun önünde eşitlik diye dar bir şekle sokulan insanlık onuru ve istisnasız eşitlik ilkesi ki, tabii hukukun en temel evrensel birinci ilkesidir, bu da anlamını yitirmektedir. Ankara’da demokratikleşme toplantısında da bir ayırım yapmışım. Bunlar kimlerdir? Hatta kendileri tarafından söylendiği için hakaret manasına gelmez. Övgü terimi olarak kullanıldığı için söylüyorum, bunlar “Çılgın Türkler” dir. Bunların karşısında kendilerinden saymadığı kişileri de *Başlangıç* bölümündeki ihbarla “Çılgın Türk” tabir edilmek istenmektedir. Yani siz *herkes* güruhundasınız, biz ise “Çılgın Türk”üz, bize karşı dikkatli olun. Aksi takdirde seçim sonucunda iktidar faaliyetleri içinde hiçbir

faaliyet milli menfaat karşısında mutlak korumaya haiz olmadığına göre darbeye başvurmak da *Başlangıç* bölümünün son fıkrasında sözü edilen Türk evlatlarının meşru bir ödevi ve hakkı olur.

Demokrasi aşkından üstün olan, “Türk evladının vatan ve millet sevgisi”dir. Ama bu vatan ve millet sevgisinin de *herkeste* olması gerekir, tabiidir. Ama bunu da tekellerine almak isterler. Görülüyor ki 1982 anayasasının felsefesi *Ziya Gökalp*’in Türkçülükten uyarlanmış felsefesinden, eğer felsefe demek caizse, bir adım ileriye gitmemiştir. Temel haklar mutlak korumaya haiz değildirler. Herkesin *temel hakkının* özünde *ödevi* de yer alır.

1982 anayasası, “sakın hakkım var deme, hak yoktur vazife vardır” diyor, *Ziya Gökalp*’in bir şiirinde söylediği gibi. “Sen ben yok uz, biz varız da demektir.” Hâlbuki insan hakları bireye tanınan haklardır. “Sen ben yok uz biz varız,”hem Oğan hem kullanız, *biz demek bir demektir*, sen ben ona taparız. Peki, hiç olmazsa teselli bulalım, herkes de bu “biz”e dâhildir. Demek ki bu metafiziğe göre biz de Oğan’a dâhiliz, tanrısal metafizik varlığa dâhiliz. O zaman da yok siz dâhil değilsiniz denmesi, biraz önce izah ettiğim gibi, söz konusu olmaktadır. *Bu anayasadan bu şekiyle ancak faşizm doğabilir*. Gücü elinde tutanlar bu anayasası ancak faşizme yol açan bir anayasadır. Perşembe darbelelerinin gelişi bu Çarşamba anayasasından belli olmaktadır. Senin ve benim tapacağımız “biz” tanrısının da bir başrahibi olması gerekir. Bu faşizm dininin ruhani hiyerarşisinin

aşamalarında başrahibe biat etmeyenler yer alamazlar. Yeni anayasa mutlaka bu *Durkheim-Gökalp* felsefesinden soyutlanmalı ve arındırılmalıdır.

Peki, yeni anayasanın temel felsefesi ne olmalıdır? Zaman darlığı dolayısıyla son derece özetleyerek söyleyeyim.

Elbette “evrensel ve tabii hukuk ilkelerinin, insanlığın ortak hazinesinin hukuk ile paydaşan evrensel ahlakın vericisi olan tabii hukuk ve evrensel ahlak felsefesi” olmalıdır. *Tabii hukuk* felsefesi *davranış felsefesidir*. Doğru bir *varlık felsefesine* dâhil olmayan bir davranış felsefesi -adına ne dersek diyelim- bir süre sonra iflas eder. Mutlak ve zorunlu varlık, bir fiksiyon, bir varsayım değildir. Kanıtlanmaya asla muhtaç olmayan bir apaçıklıktır. Varlığı inkâr etmek mümkün değildir, varlığı inkâr eden kendini de ikrar etmiş olacağından *mutlak varlığı* da ikrar etmiş olur. Ancak ahlak ve hukuk alanında doğru bir *davranış felsefesi* bilincine sahip olmak için sadece *mutlak varlığı* ikrar etmek de yeterli değildir. Varlık felsefesinden *davranış felsefesi* alanına ancak *sevginin varoluş felsefesi* köprüsü ile geçilebileceğini de kavramak gerekir. Yoksa varlığı mekanik, determinist kanunların hakim olduğu, başlangıcı olmayan bir varlığı, tabiat adı altında kabul etmek de davranış felsefesi alanında insanı doğruya iletmez. Ondandır bu varlığın sevgi olduğunu ve yeryüzü hayatının bir sevgi imtihanı olduğunu kabul etmek gerekir. Ancak sevginin varoluş felsefesiyle doğru davranış felsefesi alanına ulaşabiliriz. Bu köprüden başka bir köprü yoktur. Ahlakın ve hukukun ortak temel

ilkeleri olan evrensel tabii hukuk ilkeleri sevgiden kaynaklanır. Adaletin doğru anlamına varabilmek için adaletin sevgiden doğan adalet olması gerekir. Hukuk felsefesi alanında ruhaniyetine saygısızlık olacağı korkusuyla sevgiden söz etmekten utanmayı artık bırakmalıyız.

Davranış felsefesi alanında sevgiden kaynaklanan ilk temel değer adalettir. Adalet içi boş bir kap değildir, içine istersek turşu istersek bal koyamayız. Sevgi, adalet terimi kabını bize içi dolu olarak verir. Sevginin bağıışı, içine ne isterseniz koyun diye verilmiş bir kap değildir. Değişken bir kavram da değildir. Üzerine adalet etiketi yapıştirılmış boş bir kap değildir. Bu bağıışı aldıktan sonra da içeriğini boşaltıp zulüm doldurmaya ve “zulmün adını adalet, adaletin adını zulüm” koymaya yetkimiz yoktur.

Adalet ilkesinin birbirinden ayrılmaz iki boyutu vardır ki bu *alt ilkeler* ki anayasanın *temel ilkeleri* bunlar olmalıdır. Bundan kaynaklanan temel alt ilkelerdir. Bu iki temel boyutun birincisi, eşitlik adaleti ilkesidir. Hiçbir istisna olmaksızın, dil, din, cins, ırk farkı olmaksızın insanlık onurunda eşitlik ilkesidir. İkinci alt boyutu da *hakkaniyet* diyerek özetleyeceğimiz, somut olay adaleti, istihkak adaleti, kime-tik adalettir. Somut olay adaletini gerçekleştirmektir. Kuran terimleriyle birincisi ...ikincisi de ...'dır. Tabii hukuk ve ahlakın ikinci temel ilkesi yine kinetik bir ilke olan, *kimseye zarar vermeme* veya *dürüstlük* ilkesidir. İşte doğru davranış felsefesinin birinci ilkesi, iki alt boyutuyla *adalet ilkesi*, tabii hukukun ve ahlakın ortak ilkesi olan *sevgiden* kaynak-

lanır. *Dürüstlük* ilkesi de ikinci ilkedir. Haklarını kullanırken ve borçlarını iffa ederken başkasına zarar vermemek için özen göstermesidir. *Laiklik* de kabın üzerine yapıştırdığımız ad da, içine dolduracağımız helva veya turşu da, bizim tekelimizdedir. *Herkes* güruhundan olanlar, tüketici haklarını bize karşı ileri süremezler iddiasında olan “Çılgın Türkler”e bırakılacak bir husus değildir. *Laiklik anlayışı*, demokratik hukuk devleti anayasasının, insanlık onurunda eşitlik ilkesi ve insan haklarına, hakkaniyet ve dürüstlük ilkesine aykırı olamaz. Bu terim çok kötüye kullanıldığı için anayasanın değişmez ikinci maddesinde laiklik terimine değil, olması gereken doğru içeriğine yer verilmelidir yeni anayasada. İkinci madde şöyle olmalıdır: “Türkiye cumhuriyeti hukuk devletinin bu anayasada belitilen evrensel ve temel ilkelerinden hiçbir dini, felsefi, siyasi görüş karşısında ödün vermeyen demokratik ve sosyal hukuk devletidir.” Sonuç olarak doğru *varlık felsefesinden*, sevginin *varoluş felsefesi* köprüsüyle doğru *davranış felsefesine* ulaşıp orada da *evrensel tabii hukuk ilkelerini* değişmez ilkeler olarak gören bir anayasa yapmalıyız.

Sevgi köprüsünden geçilmeyecekse, yeni anayasa tabii hukukun temel ilkelerine dayanmayacak ve ancak bu temel ilkeler değişmez ilkeler olarak belirtilmeyecekse *Başlangıç* bölümü “Çılgın Türk” anayasası anayasa metni herkesin nispi güçte, göstermelik anayasası olarak kalacaksa ve şöyle denebilecekse; “insan haklarına, hukuk devletine, buzukiye, sirtakiye saygımız sonsuzdur. Ne var

ki, biz yine de tuttuğumuzu bırakmayız.” Başörtüsü konusunda dini cemaatlerin inançlarına göre yaşama hürriyeti konusunda biz “Çılgın Türker”in anayasa yorumu, metin ne olursa olsun, anayasanın sözünden üstündür denebilecekse, demagojiye prim veren bir karanlık uzlaşma metni ortaya konacaksa, anayasanın temel ilkelerine dayanmayan, yazılı olmayan kamu düzeni, töreleri ki, bu da büyük bir tehlikedir ve borçlar kanunu tasarısına da sirayet ettirilmiştir ama kimsenin haberi yok. Belki yirmi defadır yazılı ve sözlü olarak söylüyorum, “ kamu düzeni Osmanlının Nizami Alem telakkisi” gibi, temel ilkelerden bağımsız olarak - ki, *Başlangıç* bölümünün de felsefesi budur- Nizam-ı Alem söz konusuysa, bir hukuk kuralına dayanmayan bizim Nizam-ı Alem telakkilerimiz, yapısını, alınan tedbiri, uygulanan yaptırımı meşru kılar. “Nizam-ı Alem için karındaşların katli münasip olur.” Böyle bir yazılı olmayan, anayasaya dayanmayan, kamu düzeni töreleri anlayışı yine üstünlüğünü sürdürecektse, yeni anayasanın da derdimize deva olmayacağı şüphesizdir. Zamanı aştım yine, özür dilerim. İlginiz ve dikkatiniz için çok teşekkür ederim.

Osman Can: Teşekkür ederim sayın hocam.

Ben de zaman sınırları içinde kalmak için hemen sözü değerli meslektaşım Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi *Öykü Didem Aydın*'a bırakıyorum.

Öykü Didem ile bizim Almanya'dan bir arkadaşlığımız var. Aynı üniversitede doktora çalışmaları yaptık. Yıllar

geçtikten sonra tekrar karşılaştınca benim için büyük bir mutluluk oldu. Neden çok mutlu olduğumun başka bir nedenini, kendisinin konuşmasını dinledikçe eminim ki anlayacaksınız. Buyurun efendim, söz sizde.

Öykü Didem Aydın

*Hacettepe Üniversitesi,
Hukuk Fakültesi*

Çok teşekkür ederim. Kusura bakmayın sesim biraz sıkıntılı. Size zulmetmeden mümkün merteye toparlanmış bir sesle seslenmek istiyorum. Ben hem Roman yazarıyım, hem de Anayasa Hukuku alanında öğretim üyesiyim. O bakımdan biraz dramatik ve görsel bir süreçte sunumumu yapmaya gayret edeceğim.

Ben biraz “anayasacılığın anlamını”, *Yaşar* hocam ve Sayın *Hüseyin Hatemi* hocam arasında bir köprü kurarak ele almak istiyorum. *Hatemi* hocam anayasanın içeriksel, “felsefi” yönünden bahsetti. *Yaşar* hocam da anayasanın “politik, yani kuruculuk niteliğini” ve “bir anayasa yapmaktan doğan, aslında boşluk olarak bahsettiği bir paradoksu” ifade ettiler kanısındayım.

Her anayasa öncelinde bir kurucuyu varsayar ve bu kurucu ferman, ya da benzeri anayasalar açısından ki, buna anayasa denilip denilemeyeceği de şüphesiz siyaset biliminde tartışmalı olabilir. Her durumda anayasa gibi bir metin, devlete nihai düzenini veren, gerek teşkilata gerek kurucu unsurlara -ki bu unsurlar insan topluluklarıdır- belirli bir coğrafyada yaşayan insanlar belirli bir düzen altında

biraraya gelmiş olabilirler. Ya da birarada bulunmuşluktan doğan bir nihai düzeni kendilerine tanımak istemişlerdir. *Her anayasa bir kurucu unsuru gerektiriyor. Şüphesiz kurucu unsur derken: 1776'dan itibaren, Batı dünyasında, özellikle ABD'de bu kuruculuğun artık halk olması, hocamın da ifade ettiği gibi, varsayımsal bir konstrüksiyon olarak kabul edilebilir. Gerçek anlamda kabul edilebilir. 1776'da ve 1787'ye uzanan süreçte, öncelikle Amerikan eyalet anayasacılığı hareketlerinde, daha sonra federal anayasacılıkta, en son Fransız ihtilalinde görüyoruz. Halkın kurucu iktidar ve kurucu güç olarak gündeme gelmesi, gerçek anlamda anayasa, halkın temsilcilerini sınırlandırmak için halkın kendisinin biçimlendirdiği bir metindir. Ben onun için bağlamı halka karşı parlamento çizgisi üzerinden yürütmek istiyorum. Burada bir yanlış anlaşılma olmasın. İngiliz anayasacılığı ya da anayasasızcılığı sistemi içinde hiçbir zaman halk ve parlamento arasında bir ayırım yapılmaz. Anayasal teammüler dediğimiz şey her zaman parletonun değiştirebileceği şeylerdir ve parlementer üstünlük esastır. Ama Thomas Paine düşüncesi, Amerikan aydınlanması, Amerikan bağımsızlığı, devamında Fransız ihtilali, anayasacılık düşüncesini kökünden değiştirmiş ve anayasayı halkın kendi adına, iktidarın halk adına iktidarını kullandığını iddia eden kurumlarının ve organlarının sınırı olmasında görmüştür.*

İçerikten yönetime geçeceğim, daha doğrusu yöntemden içeriğe ilerleyeceğim. Çerçevemiz bir yanda Amerikan

devriminden önceki anayasalar, onları bir tarafa bırakalım. Onlar kanımca anayasa değil. Anayasa terimini çağcıl anlamda hakeden bir metin, halk adına harekete ettiğini iddia eden organların sınırlanmasıdır. Bu sınır şüphesiz halkın kuramsal veya fiili olarak bu organlar üzerinde belirli bir denetimde bulunmasını gerektirir. Ama bu denetim demokratik cumhuriyetlerde çok kolay olmuyor. Cumhuriyetin bir düşüşü, daha doğrusu bir düşkünlüğü var. bu düşkünlük *Norberto Bobio*'nun şu sözlerinde kendisini ifade ediyor: "Temsili devlet hiçbir zaman idari devleti kendisine tabi kılamamıştır. Ordu, bürokrasi ve gizli servisler parlamenter demokrasinin altındaki gizli unsurlardır. En iyi anayasa bile sadece günümüz devletinin muazzam karmaşık yapısının aldatici görünümünü sergiler. Onun en derin kısımları şöyle dursun, gerisinde ya da ilerisinde ve içerisinde saklı olanları hemen hemen hiç göstermez." Bu ifadeyi 1982 anayasası örneğinde sınamak istiyorum.

Görünürde bizi, halkı temsil ettiğini varsayımsal olarak, Yaşar hocamızın *egemenlik* kavramı altında ki bu bir perspektiftir. Bir anayasaya bir egemenlik veya halkın egemenliği perspektifinden bakmak zorunda değilsiniz. Ama bu bizim hukukçu olarak postülatımız olmak zorundadır. Bu metinde yazıyor. "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.". Millet in olduğu zaman ben anayasa hukukçusu olarak siyaset bilimciden ayrı bir düzlemde bunu bir veri kabul edip, bunun üzerinden doğruluk-yanlışlık, halk gerçekten egemen mi veya değil mi tartışmasını yürütebilirim. Siyasal

iktidarın hukuki fonksiyonel görünümü: yasama, yürütme, yargı. Başka devletlerde, örneğin bugün Latin Amerikada yükselen anayasacılıkta seçmenler ve kurucu meclis de buna dâhil, beş hukuki fonksiyon var ama biz üçünü biliyoruz. Avrupa şimdilik üçünü biliyor ama ABD 5-6-7 diye bunu artırabiliyor. Demek ki parametrelerimizi anayasanın gerçek anlamına göre biçtiğimizde şu kuvvetler artabiliyor. Neden? Temel bir ilkemiz var. “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.” Ama başka bir şey daha var, *egemenliği millet adına kullanan anayasa ötesi kuvvetler* ya da *Norberto* ‘nun dediği gibi *bir görünür bir görünmez iktidar*. Bunlar, siyasal iktidarın operasyonel görünümü, iç ve dış tehdit algısını oluşturmak, silahlı kuvvetler, siyasi güvenlik algısını oluşturmak, istihbarat, uygulanan hukuku oluşturma ve yönetme, bürokratik devlet, gündemi ve kamuoyunu oluşturmak, basın. Bunlar bizim *görünmez iktidarımızdır* ve bunlar da devletin. Bir noktada cumhuriyet düşüşünün ve yahut demokratik cumhuriyetlerin bir nevi düşkünlüğünün ya da şu fiksiyona, yani halk acaba egemen mi değil mi, buna yakın olup olmadığını denetleme parametreleridir.

Anayasanın bir paradoksu var. İnsanları birarada tutmak. Almanların “was helt die Menschen zusammen” dediği felsefi problem. İnsanları birarada ne tutar? Bu tutmadaki unsurlar, yani insanların yeni bir anayasa yapımı sürecinde biraraya gelip birbirleriyle çatışmaları, uzlaşmaları ve bir şekilde yeni bir metin oluşturmaya başlamaları kolay olmuyor. *Yeni bir anayasa için bir anayasa ihtiyaçtan olması*

lazım. Ya yeni bir devlet kuracaksınız, ya devletin kurucu unsurları değişecek. Mesela Güney Afrika'da siyahlar veya Türkiye'de Kürtler diyecek ki, "ben de kurucu halkım. Beni de yazacaksın". "Demokrasiye âşık Türk evlatları" demek yetmez, ben de yükseliyorum, "demokrasiye âşık Türk ve Kürt evlatları" diyeceksin diyebilir. Kadın ortaya çıkabilir, başka kesimler ortaya çıkabilir. Bunlar insan unsurları. Anayasa bunun için yapılır. *Yeni ülke unsurları çıkabilir.* Azerbaycan ile birleşmeye karar verebiliriz veya ülke topraklarından bir kısmı bizden ayrılmaya karar verebilir. *Ülke, millet ve devletin teşkilatı unsurlarının geçirdiği bir köklü değişim, kurucu değişim sürecidir.* Bu sürecin karmaşıklığını kavrayabilmek sadece yöntem ve esas açısından baktığınızda birtakım unsurların hepsini birden göz önünde bulundurmaya gerektirir. *Hegemonya için, siyasal partiler, elitler, silahlı kuvvetler, basın, asimetrik girişimler, klasik TV entelektüeli diye isimlendirmek istediğim akil psikolog, akil hukukçu, akil ekonomistler.*

Ama bir de *hegemonya dışı* var. "Boykota katılımın reddi, yeni gündem arayışı, isyan, direniş hareketleri, aykırı psikolog, aykırı hukukçu, aykırı ekonomist", adli hatta siyasi kriminal, bütün bu unsurlar bir anayasa yapımı sürecinin ne derece karmaşık olabileceğini gösteriyor. Bütün bu süreçte biraz önce ifade ettiğim aktörler bakımından eleştiriler var. En azından muhalefet partisi "ben yapacağım" diyebilir, ya da "beraber yapalım diğerlerini dışlayalım" diyebilir. Bunun tipik örneği uzlaşma komisyonları-

dır. Parlemtentoda o anda oluşmuş çoğunluklar, iki-üç lider parti biraraya geli, eşit oranda uzlaşma komisyonu kurulur. Parlemtento dışındaki sivil toplumun nokta atışı önerileri vardır. “Kadın hakları, çevre duyarlılığı” gibi. Mesela parlemtento karşıtı ortodoks marksist bir örnek diyebileceğimiz girişimler vardır. Ama bir de benim burada hem bir öneri olarak hem de kamuoyuna büyük ölçüde bilimsel bir tartışma olarak açmak istediğim *parlemtento üstü demokratik konvansiyonculuk*, yani *barışçıl devrim*, silkinip yenilenme fikri var. *Thomas Paine* şunu demiş. “Yasama aşağıdaki nedenlerden ötürü ne kendi yetkisi içinde ne de birleşik bir komite halinde bir anayasayı biçimlendirmek için uygun bir organ değildir. Çünkü eğer anayasa bir sınır ise, bu sınır vekilin kendi vekâlet yetkilerinin kapsamını belirlemesini içeremez.” *Postülatımız halk egemenliği*ydi. Diyorduk ki *halk, egemendir ve yasama organına bu egemnlığının yasama yetkisini kullanmasını devretmiştir*. Bu devir acaba yasama organının koruyucu unsurları değiştirebilmesini de içerebilmeli midir? Bu kurucu unsurlar sıradan yasama meselelerinden ayrılabilir mi? Örneğin bir yasama organı, ben bundan sonra bir anayasa değişikliği yaparak -hangi çoğunlukla olursa olsun- 20 yıl yasama dönemidir diyebilir mi? Veya Kürt halkı “ ben de kurucu unsur olarak ortaya çıkıyorum” veya Türklerin daha çılgın bir kısmını az çılgınlardan ayırıp “esas Türk budur” şeklinde bir tanım getirebilir mi? *Thomas Paine* “getiremez” diyor. “Anayasacılık devletin, daha doğrusu halkın temsilcilerini sınırlandırması

faaliyetidir “diyor. Çünkü *anayasa siyasal iktidarın sınırıdır*. Düz mantığa göre, yasama organı bir metni değiştirebilirse, kendisine konulan sınırları da değiştirebilir. Öyleyse *yasama organı anayasayı değiştirmek için uygun bir organ değildir*. Ama kanımca eğer o anayasayı hakikaten bir halk yapmışsa, yani 1982 anayasasında bu paradoks yok. Çünkü hala şaşırıyorum ki, *Kenan Evren’e veya bir takım darbeci komitelere kurucu iktidar deniyor*. Asli kurucu iktidar eğer herhangi bir komitacı ekibe söylenebilseydi, o teorinin hiçbir anlamı yoktu. Asli kurucu iktidar fikri, halkın halk için halka dair yapmaya gayret ettiği bir anayasa için, Fransız devrimi sırasında tarafından dile getirilmiş bir kuram. Alıyorsunuz ve halkın asli kurucu iktidar fikrini üç beş generale uyguluyorsunuz. Buradan şu çıkıyor. Sanki bu vakte kadar benim söylediklerim, *Türkiye’de parlamento anayasa yapamaz çünkü asli kurucu iktidarın koyduğu değişmez ilkeler vardır*, haşaa. Ayırılım, “*halkın halk için halka dair* fiftif de olsa varsayımsal bir egemenlik kuralına dayalı olarak ortaya koyduğu bir anayasa, yasamayı yürütmeyi ve yargıyı sınırlar” diyor.

Türkiye gibi henüz parlamenter egemenliğe dahi ulaşmamış ülkeler açısından şüphesiz parlamento 12 Eylül’de yaptığı gibi bir dizi değişikliklerle meşru bir anayasa değişikliğini gerçekleştirebilir. Ama bundan sonraki aşama *bütünsel reform açısından kısmi reformu parlamentonun yapabileceğine inanıyorum*. Ama bütünsel bir reformu işte bu varsayımsal kabul ettiğimiz *halk egemenliği* ilkesine göre

biçimlenecek bir *demokratik kurucu meclisin* yapması taraftarıyım.

Parlamento bir dizi değişiklik de yapabilir, hatta peyderpey düzeni dahi değiştirebilir. Toptan bir değişikliğin de avantajları ve dezavantajları var. Türkiye’de yeni anayasa sürecinde bunlar da tartışıldı.12 Eylül 2010’a dair düşüncelerimi söyledim. Halkın temsilcisi olan parlamentonun hep söylenegelen *vesayet rejimini* biraz olsun zayıflatmak adına yaptığı reformlar, 12 Eylül garabetinden biraz uzaklaşma fırsatı vermiştir. Ama “yetmez” konusu burada gündeme geliyor. Gerçek anlamda halk egemenliğine eğer parlamenter çoğunluklar ve *yükselen yeni kurucu değerler* önem vereceklerse, bunun ötesi vasiler ortadan kaldırıldıktan sonra temsilcilerin olası aşırılıklarından da sakınma imkânı bulmaktır. Anayasacılık budur. Sırada şüphesiz hangi çaba olduğunu anlama fırsatını, bu vakte kadar anlattıklarım verdi sanıyorum. Sorulacak sorularımız var. *Kısa anayasa mı, uzun anayasa mı, ideolojik cumhuriyetçi anayasa mı, neo-liberal, yeni sol veyahut karma değerleri barındıran bir anayasa mı*, “biz Türk milleti mi yoksa biz Türkiye milleti mi, Türkiye milletleri mi, Türkiye halkları mı?” Tartışılması gereken unsurlar bunlar.

Hatırlatıyorum, *ilk hedefimiz nasıl bir anayasa olmalı, ikinci hedefimiz geçmişle aydınlanmış ve besaplaşmış bir anayasa*. Şöyle bir hüküm acaba hiç düşünülemez mi? “Türkiye halkının egemen iradesinin üstün bir eseri olan bu anayasa cebir ve şiddet yolu halinde geçerli kalır. Ana-

yasal düzeni cebren kaldıranların fiili kuvvet altında görev alan ve menfaat sağlayanlar cezalandırılır.” Tartışılması gereken bir hüküm, geçmişle hesaplamışak adına. Yaşayan ve birarada yaşatan anayasa, *dünyayı iyi okuyan anayasa*. Dünyayı iyi okumaktan kastım şu. Anayasacılığın anlamını Avrupa ile birlikte Avrupa ötesi dünyayı da kavramak ve *soğuk savaşın* bitimiyle ki bizim bütün çabalarımızın dünyada soğuk savaşın bitmesiyle de ilgisi var. Yani dünyada soğuk savaş biterken yepyeni anayasalar yapıldı ve soğuk savaşın konvansiyonları aşılmaya çalışılıyor. Biz Türkiye olarak henüz o konvansiyonların ayırından olmadığımız gibi, buradaki yolumuz konusunda da, soğuk savaşı sürdürmek istercesine, ayak sürüyoruz. Yeni anayasa, bütün bu yeni gelişmeleri okuyan anayasa olmalı.

Osman eğer bana bir beş dakika daha verirse toparlayacağım ve bitireceğim. Benim için ideal tartışma motifleri bunlardır.

Birinci aşamada *üniter devlet ilkesi tartışmalarımız* var. İkinci aşamada *kuvvetler ayrılığı* ilkesine dair tartışmalarımız var. Yasama yürütme ve yargı organları arasındaki anayasa krizine yol açabilecek tehlikeleri bertaraf edecek bir anayasa. Demokratik anayasal bir çıkış yaratacak bir anayasa. Üçüncü olarak demokrasi ilkesi açısından sıkıntılarımız var. *Çünkü biz demokrasiyi sadece yasama yürütme yargıdan ibaret diye biliyoruz*. Ama yarı doğrudan ve doğrudan demokratik haklar bugün dünyada yaygın olarak kullanılıyor. Latin Amerika bunun en yeni ve gün-

cel örneği, ama Amerikan eyaletlerinde geri çağırma çok yaygındır. Geri çağırmadan kasıt, yolsuzluk, rüşvet gibi sorunlardan bahsediyoruz. Neden geri çağırma müessesesini görev süresi içinde bir daha seçilene kadar beklemeden bir milletvekili ya da bakanı belirli bir halk girişimiyle geri çağırma olmasın? Bütün bunların yeni bir anayasa olarak tartışılması gerek. *Hukukun demokrasinin önüne geçmemesi, yani hukuk devleti kisvesi altında demokratik dönüşümün engellenmemesi ve son olarak, temel haklara, azınlık haklarına, kültürel haklara saygı ve sosyal devlet meseleleri...*

Sunumum biraz uzun oldu ama burada bitimeyi yeğliyorum. Eğer sorular gelirse, bu hikâyenin devamı da var. Size de verdiğim eziyet için özür diler, sabrınız için çok teşekkür ederim.

Osman Can: Çok teşekkür ederim.

Bu geniş kapsamlı bir sunum. Aslında bir, bir buçuk saati sadece buna ayırmak lazım. Çünkü üzerinde bolca tartışma konusu açılmış bir sunum. Yeni ufuklar bir anayasa yapımı konusundaki imkânlar açısından tartışma getirecek ve üzerinde akıl yorulacak bir sunum. Ama zaman darlığı nedeniyle burada bırakmak zorundayız. Sorularınıza da zaman ayırmamız gerekiyor.

Ben şimdi soru-cevap faslını açıyorum.

Birinci Oturum: Anayasanın Özü/Felsefesi Sorular - Cevaplar

Mehmet Naci Sümeli. Her dört konuşmacının görüşlerini bildirmesini yararlı görüyorum. Bu yeni anayasa hazırlama sürecinde ülkenin birlik ve bütünlüğünü tartışma dışı bırakarak yapılacak bir anayasanın özü ve muhteviyatı ne kadar demokratik ve çağdaş olabilir? Üç konuşmacının ve moderatörün de bu konuda görüşlerini öğrenmek istiyorum.

Recep Doğaner. Sanırım Türkiye’de anayasa tartışmaları ilk olarak halkın tabanında tartışılan bir mesele oldu. Dolayısıyla bugüne kadar kendilerini ifade edemeyen ve kendilerini bu anayasada görmeyen kesim, kendilerini bu anayasada nasıl ifade edebilir? *Hüseyin Hatemi* hocam “Çılgın Türkler” kavramından bahsetti. Biz Kürtleri eğer o yeni anayasaya dâhil edemezsek bu anayasanın Türkiye halkı anayasası olarak kabul edilme ihtimali var mı?

Osman Can: Birinci soruya, bölünmez bütünlük meselesinin cevabına gelelim.

Buyrun *Hatemi* hocam.

Hüseyin Hatemi: Ben doğrusu mutlaka “Türkiye halkları” denmesini zorunlu görmüyorum. Çünkü Alman anayasası da, her ne kadar bizde olduğu gibi etnik gruplara sahip olmasa da, şöyle denilebilir. “Türk vatandaşlığı olan herkes

anayasal anlamda Türk” diye nitelenebilir ama bu demek değildir ki, anadilini kullanma hakkı yoktur. *Türk vatandaşına bir üst kavram olarak Türk denmesinde bir mabsur görmüyorum.* Bu zaten birçok ülkede de aynı şekilde olabilir. *Vatandaşlık bağıyla bağlı olan kimselere üst kavram olarak Türk demek aslında çok gocunulacak bir şey değildir.* Yeter ki bunu sadece Türk vatandaşları arasında ve temel insan haklarında bir ayrımcılık yapılmamasın. Bu anlamda Türk vatandaşlarına Türk halkı veya Türk milleti diyebiliriz, yeter ki bunları kötüye yorumlamayalım.

Türk milleti demek bugünkü şekliyle kötü bir metafiziğe yol açıyor ama Türk milleti, Türkiye’de yaşayan ve Türk vatandaşı olan toplum anlamında kullanılırsa ve herkese *o insan haklarını* tanırsa olabilir. Ancak “mademki Türk milletindensin, sana hiçbir etnik özelliğini muhafaza etme hakkını tanımıyorum”, vatandaşsan Türkçe konuş denilirse, o terim yanlış anlamda kullanılırsa ve yorumlanırsa, yanlış bir metafizik anlam yükleniyor demektir. Ama bireysel insan haklarına mutlak riayet edilirse bu terimin bir zararı yoktur. Gocunacak Bir şey olmadığı kanaatindeyim.

Bölünmezlik ilkesi de böyle. *Bölünmezlik ilkesi* olmazsa kamu düzeni diye bir şey de olmaz. Ama *bölünmezlik ilkesini de milletiyle bölünmezlik ilkesini bireysel temel hak ve hürriyetlere karşı kullanılırsa, bu kötüye yorumlanmadır.* Yeni anayasada bunu önleyecek tedbir alınmalıdır. *Türk milleti veya Türk halkı teriminin ne anlamda kullanıldığı önemli.* Ülke olarak bölünmezlik ilkesi bilhassa belirtilme-

lidir ama bu da yine kan dökme pahasına gibi hamasi edebiyatla anayasada ifade edilmemelidir. Ama *bölünmezlik ilkesi Türkiye’de yaşayan herkesin ortak bir ülküsü olmalıdır diye düşünülmesinde de mahsur yoktur.*

Demokratik hukuk devleti içinde yaşamak herkesin hakkıdır. Yoksa kendi illetinden olan, kendi etnik grubundan olan kişilerin yönetiminde olmak diye bir insan hakkı yoktur. *Demokratik hukuk devleti içinde yaşamak insan hakkıdır.* Burada tabii bireyin hakları, fırsat eşitliği ve iktidara gelme hakları sağlanmalıdır. Yani ayrımcılık yapılmamalıdır.

Eşitlik ilkesine bu açıdan da Türk vatandaşları arasında ayrımcılık yapılmadan riayet edilmelidir. Ben küçük de olsa kendi etnik grubumun yönetiminde yaşamak istiyorum diye bir insan hakkı yoktur ama çoğunluk böyle bir istek beyan ederse de o zaman zorla güzellik olmaz. “Kanı pahasına bastırılır” gibi hamasi edebiyatlara anayasada yer yoktur ve anayasanın başlangıç bölümünün üstü kapalı veya açık uygulamalarına hukuk devletinde asla yer yoktur.

Yalnız bu öyle zannediyorum ki Kürt vatandaşlarımızın da çok istemediği birşeydir. Birçok Kürt tanıdığım, dostum “İstanbul’a ayrı bir ülke vatandaşı olarak gelmek istemiyorum” dediğini biliyorum. Bir de ana doludaki Rumların, Yunanistan’daki Türklerin mübadelesinin yarattığı acıları biliyorken insanları yeni bir mübadeleye mi tabi tutacağız? Mübadele iki taraf için de iyi bir şey değildir. Benim kanaatime göre *Türk ve Kürt mutlak eşit olmalıdır*, bu

lafta kalmamalıdır. Anayasanın eşitlik ilkesine mutlak riayet edilmelidir. Dil, din, cins, ırk ayrımı yapılmadan temel hak ve hürriyetler herkese tanınmalıdır. Ama bu ülkenin de bölünmesini gerektirmez. Yeter ki eşit vatandaş olarak Diyarbakır'da yaşayanla İzmir'de yaşayan arasında bir fark olmasın. Demokratik anayasa nasıl yapılmalıdır cevabını kendi görüşlerimle söyledim.

Herşeyden önce iyi anayasa için iyi bir varlık felsefesinde, o temel ilkeleri kabul etmek ve o varlığın bir fiksiyon olmadığını Almanlar 1949 anayasasını hazırladıkları sırada, o anayasayı hazırlayanlar, önde olanlar, siyasetçiler, o durumda Alman topluluğuna o sıkıntılı dönemi atlatmak için yardımcı olduklarında, anayasaya “tanrı önünde sorumluluğumuzun bilincinde” ibaresiyle, doğru bir varlık felsefesinden hareket ettiler.

İsviçre anayasası da “kadir ve mutlak allah adıyla” diye başlar ama bunlar da içi boş kavramlar haline gelebilir ve muhafaza edilmeyebilir. Şimdi Almanlar bu tanrı önünde sorumluluk kavramına pek itibar etmemektedirler. Anayasada insan haklarının değışmezliğı, insanlık onuruna bir temel nokta kurmak için pozitif hukukun bir fiksiyonudur, hristiyanların tanrısı değıl. Tabii hristiyanların tanrısı değılse müslümanların tanrısını da ayırıyorlar. Bunlar yanlış görüşlerdir. Öncelikle doğru ve temel bir varlık felsefesi, sonra varoluş felsefesi.

Sevgi, Allahtan ayrılmaz. “Allah sonsuz ve sınırsız sevginin rabbidir”. Bütün davranış felsefesi kuralları da sevgiyi

temel alan kurallardır. Hayırda yarışmanın, iyinin kötünün ne olduğunu gösteren kurallardır. Bu davranış kurallarının, bu tabii hukukun, bu evrensel değişmez temel ilkelerini anayasanın değişmez ilkeleri olarak belirlemek lazım. Adalet ilkesi ve dürüstlük ilkesinin değişmez ilkeler olması lazım. İkinci maddede laikliğin de dediğim gibi ifade edilmesi lazım.

Yalnız dini değil, felsefi, siyasi hiçbir görüş demokratik ve sosyal hukuk devletinin yanlışlıklara kapılarak liberal hukuk devleti surları içine sokulmuş “Troya Atı” değildir. *Sosyal adalet ve sosyal devlet ilkesi adaletin ayrılmaz bir boyutudur.* Ayrıca da ifade etmeye belki gerek yoktur ama, insanlar bu durumlarda yanlış yorumlara başvurduğu için sosyal devlet ilkesine mutlaka başat etmek lazım.

Hiçbir felsefi, siyasi ve dini düşünce için demokratik ve sosyal hukuk devletinin temel ilkelerinden ödün vermeyen bir devlet olmalıdır. Sayın Nabi Yağcı ile 1992’de Ankara’dayken “Hak-İş’in davetiyle burada toplandık, “ benim hiç bir ümidim yok çünkü toplumda öyle bir bilinç yok. Bu toplantılar yapılıyor ama ben hiç yeni ve iyi bir anayasa ulaşacağımız kanaatinde değilim” dedim. Maalesef 18 sene oldu, buradayız, yine konuşuyoruz.

Öykü Didem Aydın: Hocam, o söylediğiniz *varlık felsefesi*-ne inebilmek için de *yöntem* gerekiyor. Bu bize bir nevi gökten vahiy edilmiş bir şekilde gelmeyeceğine göre, buna ulaşmak için bahsettiğim kurucu unsurlarla beraber bir yöntem

üzerinde tartışma yapmamız gerekiyor. Bu *Türkiye açısından henüz liberal anayasacılık aşamasına gelindiğini düşünmüyorum*. Biz bu süreçten geçiyoruz. Latin Amerika'nın 1960'lı yıllarındayız. Bu süreci aşacağız, büyük ihtimalle liberal bir anayasa yapacağız ama benim burada kastettiğim bu liberal anayasanın ötesine uzanan, çağcıl ve uzun süreli, gerçek bir anayasa. Anayasa anlamını gerçekten hakeden bir anayasa. Bunun için *yöntem meselesi* çok önemli.

Şimdiden bu meseleyi açmamız çok önemli. Bugün İspanya'ya bakıyoruz, ABD eyaletlerine bakıyoruz. Biz Amerikan anayasasını hep federal bir anayasa sanarız. Türkiye'de bu çok konuşulur, ama hiç alakası yok. ABD anayasası, ABD içerisinde ne kadar eyalet varsa onların da anayasasıdır. O anayasalarda da şu yazar. Her 10-15 yılda halka, "yeni bir anayasa yapmak istiyor musunuz" diye sormak zorundadır parlamento. Eğer dönüşümü kavramak veya yeni haklar tanımak için, halk evet yapmak istiyoruz dediğinde, parlamento bir kenara çekilip kurucu meclis seçilir. Biz daha parlamenter üstünlüğe varamadık. Şüphesiz varacağız ama benim bahsettiğim şey, varmadan sonraki vizyon. Anayasanın kendi dönüşüm süreçlerini nasıl ön-göreceği sorusu. Burada soru milli birlik ve beraberlik. Bu meselelerin iki yüzü var. Biri *barış meselesi*, diğeri *temel hak ve özgürlükler* meselesi. Aynı olay laiklikte de var. Başörtüsü meselesi adıyla incelediğimiz meselenin bir yönü temel hak ve özgürlükler, diğeri yönü barıştır. Bunu çok açmayacağım. Belki daha sonraki toplantılarda tartışırız. Barış

yönünde bu insanların da kurucu unsurlar olarak sürecin tartışılmasına dâhil olması gerekir. Aynı şey başörtüsü meselesinde de var.

“Ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütünlük” yok ortada. Farklı kurucu unsurlar var ve bu unsurların tartışmaya kendi talepleriyle davet edilmesinin yolunu bulmak zorundayız. Bunu yapan halklar oldu. İspanya bunu parlamenter bir anayasa ile yaptı. İspanya *çoğul ulusal* milleti lafını ürettiler. Bolivya, Venezüella, Ekvator, hatta Kolombiya anayasaları *çoğul ulusal* milletlerden ve tek vatandan bahseder. Bolivya 2009 anayasasında “ülkede konuşulan diller tek tek sayılır”. O diller, anayasanın bir ibaresinde tabiat anayı yüceltirken, seküler ve ilahi dünya görüşlerini kaynaştıran son derece şiirsel bir ana ırmağa akıtılır. Dağlar, nehirler ve göllerden bahseden bir anayasa. Bunlar Daha çok sosyalist demokrat hatta popülist diye küçümsenen taban hareketleri biçiminde gelişip yükselmiştir. Ama taban hareketi biçiminde olmayan liberal bir anayasayı yaptıktan sonra biz anayasamızı çağcıl gereklere nasıl dönüştürebiliriz diye düşünmüş Avrupa örnekleri de var. En basitinden o günlerdeki liberal devletlerin kalesi ABD anayasacılığında var. O anayasacılığın özü belirli periyotlarda yaşayan anayasayı yaratmak için halka sormak ve halkın kurucu meclisini seçmek, bu şüphesiz ayrı bir konferansta tartışılacak konu.

Belki *yöntem* konusunda öğleden sonra tartışabiliriz. Özetle şunu demek istiyorum. *Hiçbir şekilde ulusal bütünlük, ya da çoğul ulusal bütünlük tartışmalarına girmeden,*

batta laikliğin ve başörtüsü sorununun dabi, tıplı Kürt meselesi gibi bir barış yönünün bir de temel hak ve özgürlükler yönünün bulunduğunu teslim etmeden anayasa yapmaya kalkmak kanımda en başta söylediğim belirli uzlaşma komisyonlarıyla durumu idare eden bir anayasa yapmaktır. Soruna da çare bulmayacaktır. 1991 Kolombiya anayasası, bir öğrenci hareketiyle başlatıldı. Öğrenciler ve onların örgütlediği halk kesimleri genel seçimlerde anayasa istiyoruz diye gayri resmi bir pusula attılar. O pusula çoğunluk sayıldı ve çoğunluk kazandı. Bakın asimetrik bir girişim geliyor ve anayasacılık biçiminde ortaya çıkıyor. Kolombiya 1991de yepyeni bir kurucu meclisle anayasa yaptı. Sorunları çözdü mü? Bugün 1991 kolombiya anayasasına baktığınızda, çok şık bir şey. Ama biz Kolombiya'yı tanıyoruz. Biz orada görünmez devletin nasıl görünür iktidar üzerinde etkili olduğunu ve kapılar ardındaki ittifakların nasıl temel hak ve özgürlük ideallerine ket vurduğunu biliyoruz.

Ali Yaşar Sarıbay: Sabrınızın taşıdığını fark ediyorum onun için bütün protestoların paratoneri olmamak üzere beş dakikayı bile aşmayacağım. Sorulan soruda bir paradoks var. “Yeni anayasa ülkenin birlik ve bütünlüğü dışarıda bırakılarak nasıl demokratik olabilir?” Bütün anayasalar zaten birlik ve bütünlüğü vurgulamasına rağmen demokratik olmadığı için biz burada tartışıyoruz. En büyük paradoks burada. Bunu zaten Öykü Hanım sunumunda çok güzel açıkladı. Birarada yaşayan ve yaşatılan anayasanın koşulları içinde

bunun cevabı var. Fakat bizim meselemiz şu. 1960 yıllarında Almanya'ya göç olduğu zaman söylenen bir söz vardır. “ Biz işçi bekliyorduk, insan geldi” diye. Cumhuriyetle mütecanis bir halk beklerken, farklı ve çeşitli bir halk geldi. Bütün dava burada. Vurgumuz da şuydu. Bugüne kadar olan anayasalar *bir halkın politik statüsünü* belirliyordu. Fakat bunun yerine *politik olanın statüsünü* belirlediğimiz zaman halka ait bir anayasa oluyor ki onun öznesi de halktır. Ama bizim yaptığımız şöyle bir şey var. *Halkın halk için halk üzerindeki iktidarı.*

Öncelikle ben cumhuriyet kavramını son derece önemsiyorum. Çünkü onun bir eşitlik tarafı var ve günümüzde neo-roman cumhuriyetçi düşünürler dediğimiz kesimin yasa yaptıkları bir vurgu var. Yasa tabii bizde anlaşıldığı şekilde değil. Kısıtlamak üzere yapılan düzenlemelerden çok, insanları hakları doğrultusunda daha özgür kılmak için yapılan bir şey. *Cumhuriyetçi yurtseverlik* denilen kavram da buradan geliştiriliyor. *Ben ülkemi beni daha çok özgürleştirdiği için seviyorum ve sevmeliyim.* Bunu vurgularken buradaki *ben* bazen bir kesim oluyor. Yani bir faille fiili karıştırıyoruz. Burada esas olan fiildir. Fiil ya doğrudur ya yanlıştır. Ama bunu **x** faili gerçekleştirdiğinde doğru, **y** faili gerçekleştirdiğinde yanlış sayılıyor. Vurgu da, ancak bundan kurtularak bir demokratik anayasa yapılabileceğiydi.

Ben güldürmeye çalışayım sizi bir anekdotla. “1960’larda **L** şeklinde favoriler modaydı. Çoğu insan bırakıyordu. Bir muhafazar kişi benim bir tanıdığımı görünce favorisini

işaret ederek “komünist mi oldun” diye soruyor. O da sebebini sorduğunda, bu komünistlerin bıraktığı bir favori çünkü Lenin’in baş harfini sembolize eden bir şey diye açıklıyor. Bildiğiniz gibi moda çok çabuk sirayet ediyor. Bir ay sonra yakınım, o eleştiride bulunan kişinin de **L** şeklinde favori bıraktığını görüyor. Ne oldu sen de mi komünist oldun diyor. Hayır, hiç alakası yok diyor. Peki, bu ne oluyor diyor? O da,” bu la ilahe illallah’ın **L**’si” diyor. Teşekkür ederim.

Osman Can: Son beş dakikamız.

Yeni anayasa yapımı aslında toplumsal hatlar üzerinden de yürütülmeli. Erkekler ve kadınlar var. Sadece erkeklerin konuştuğu bir anayasa çok fazla demokratik olmaz. Bayanların da burada konuşması gerekiyor. Çok kısa şekilde bir iki soru daha alayım, ondan sonra bitireceğim.

İzleyici (ismi anlaşılamadı): *Hatemi* hoca Türk milleti ve Türk vatandaşının bölünmezlik hususundan bahsetti. Ben öykü hanıma bir soru soracağım. Amerika bildiğim kadarıyla bir coğrafya ismi. Oraya da Amerikan halkı deniliyor. Acaba yapılacak yeni bir anayasada Türk milleti veya Türk halkı yerine Anadolu milleti/halkı denilebilir mi? Olabilir mi ve mantıklı mı?

İzleyici (ismi anlaşılamadı): Üç sorum var. Birinci sorumu *Ali Yaşar* hocama yöneltiyorum. Resmi ideoloji olmalı mı

yeni anayasada? Bunu güncel şartlarda düşünerek soruyorum. İkinci sorum şöyle. Bireyin güçlendirilmesi vurgusu ancak işverenlerin çok güçlü olduğu bir ülkedeyiz. Bir işveren anında binlerce işçiyi işten çıkarabiliyor. Çoğun içinde az da vardır, sonuçta toplumun korunması daha makul değil mi? Toplumun içinde zaten birey de var. Bu vurgu yapılmalı mı yapılmamalı mı? Bunu izah edebilir miyiz? Bu sorum Öykü hocamayı. *Hüseyin Hatemi* hocama da son sorumu yöneliyorum. Anayasa mahkemesinin parlamento denetlemesi demokrasi ile nasıl izah edilebilir?

Ömer Ağın: Sorumu Öykü hanıma ve *Osman Can*'a yöneliyorum. Toplumun istediği anayasa değişikliği sıradan bir değişiklik değildir. *Öykü* hocamın özetlediği biçimiyle ülkede millet ve devlet kavramında yeni değişiklikler isteyen bir kesim olduğu için yeni anayasa gündeme gelmiştir. Bugünkü anayasa değişikliğinin temelinde yatan bana göre budur. Ülkeye baktığımız zaman bu kavramların değişimi sürecinde en çok değişim isteyen kimlerdir? Bu değişim sürecinin nesnesi olan bu kesimler anayasa değişim sürecine katılmadan, onların düşüncesi müzakere edilmeden, *Hartemi* hocamın söylediği *eşitlik ilkesi* sağlanabilir mi? Eşitlik yukarıdan lütfedilen bir şey midir? Yoksa gerçekten toplumu oluşturan kesimlerin üzerinde konsensus sağlayarak oluşturdukları bir şey midir? Örneğin “Türkiye cumhuriyeti vatandaşlığı” üzerinde birçok insan anlaşabilir. Ama bir kesim de Türkiye'nin bir coğrafyasının adının Kürdistan olduğunu

ve bunu bir biçimiyle eşitlik ilkesi içerisinde ifade edilmesi hususunda müzakere yapılması gerekir. Bu durumları dikkate alan bir anayasa değişikliğinde hangi yöntemler izah edilmeli, kullanılmalı ve aydınları bu platform üzerinde nasıl ve ne şekilde kanalize etmede yardımcı olabiliriz?

Öykü Didem Aydın: Hocamın da ifade ettiği gibi, anayasa hukuki bir metin değildir. Anayasal bir metin belirli kurucu ittifakların kuruluşu belirli bir düzen içinde ortaya konulduğunda buna bir anayasa hukukçusunun veya bir siyaset bilimcisinin söyleyeceği çok fazla bir şey yoktur. Belki o işin sosyolojik kısmı. Diyelim orta-uzun vadede Türkiye halkları bir araya gelip, bahsettiğim konvansiyonlar biçiminde örgütlenip, tabandan gelsin ya da diyelim Venezuela'daki Chavez iktidarı gibi önder bir popülistten gelsin. Örgütlenip bir konvansiyon kurulmuşsa orada çok fazla bir şey söylenemez. Orada anayasanın şüphesiz eleştirisi ancak *tabii haklar doktrini* çerçevesinde, *adil* veya *adil olmayan* bir anayasa biçiminde yapılabilir. Bu mümkündür ve olabilir. “Türk milleti ve Türk halkı “ arasındaki ince ayrıma da işaret edelim. Halk biziz, burada oturanlar. Biz mi yapacağız yoksa ulvi, tarihten bugüne süzülen belirli ittifakların bize tanımladığı bir Türk milleti olarak mı anayasa yapacağız. Yani *halkın mı yoksa kavramsal bir milletin anayasası mı?* Bunu tartışmak lazım. Bu soruya cevabım bu.

Bir de genel olarak tüm soruları kapsayıcı bir cevap daha verebilirim. Cumhuriyet ideolojisi ve fikri, alay edilecek bir

şey değil. Bunu kabul edelim. Eski Roma'dan Amerika'ya bugün Avrupa'ya uzanan cumhuriyet ideolojisinin ciddi yasal meseleleri vardır. Bunlar *görünmez devletin görünür devlet* üzerindeki hâkimiyet çabalarıyla ilgilidir. Biz bir halk egemenliği fiksiyonu içindeyiz, öbür tarafta başka ittifak var. Memleketi idare ediyorlar. İrangate, Afgangate, Watergate.. Bunlar en demokrat bellediğimiz Amerika'nın meseleleri olmuştur. Kolombiya'da Ergenekon süreci gibi bir yargılama on senedir devam ediyor. Bunların hepsi cumhuriyetin bir nevi koruyucusu ve kollayıcısı kabul edilen kesimlerin kurduğu *görünmez* ittifaklardır. Ama cumhuriyetin denge ve denetleme mekanizmaları ve demokratik dönüşürken çoğunluğu engelleme potansiyeli de şüphesiz teslim etmeliyiz.

Çaplı bir demokrat anlayışla sorgulanmadıkça, cumhuriyeti kimse altedememiştir. Şunu demek istiyorum. Seçim öncesinde, seçerken ve seçim sonrasında demokrasi ve her zaman asimetrik girişimlere, yani temsilcilerin dışında sivil toplum müdahalelerine açık, ferah bir demokrasi olmadıkça, cumhuriyet Bonapartizme varır ve herkesi boğar. Burada *biz yeni anayasayı tartışırken biraz da kendi geleceğimizi tartışıyoruz*. Varoluş kavgası içinde olduğumuzu düşünmemiz lazım. Eğer gerçek anlamda herkes için, her yerde, her meselede demokrat olmadıkça bu yapısal meseleleri altetmek kolay değil. Bunun için üniversitede parmak izi alınamayacağını kabul etmek kadar başörtüsüyle giren öğrencinin hiçbir biçimde engellenmemesini savunmak da

vardır. Türkiye’de öğrenci yurtlarında bugün parmak izi alınıyor. Veri tabanına ekleniyor. Kimin eline geçtiği belli değil. Ama diğer tarafta da başörtülü öğrenciler engelleniyor. Eğer iki taraf da demokrat olmazsa olmaz. Buna karşın bu anlattığım fikre karşı bir fikir daha var, onun da ağırlığına dikkat edelim. “Boşuna uğraşma, soğuk savaş bitmiştir. Ulusal devletler can çekişmektedir. Küresel kapitalizmin yeni şantiyelerinden olan Türkiye’de kısa, öz ve liberal bir anayasa ile yetinilmeli, istikrarı bozacak hiçbir unsur ve olağanüstü yöntem kabul edilmemeli, her türlü parlamenter ittifak dışındaki asimetric girişimlere kapı kapatılmalı. Parlamento yeni bir anayasa yapabilir, bunun için sadece muhaliflerin bir gün iktidara geleceği inancını pekiştirmek yeterlidir.” Buna garanti vermesi yetelidir. Bu iki görüş de çok büyük ağırlıkta. Fakat bu görüşlerin kahramanları olduğu gibi antagonistleri de var, yani karşıt görüşçüleri de var. Yeni anayasayı tartışırken bütün dramatik çarpışmaları izleme potansiyeli türkiye’de her zaman mevcuttur diye düşünüyorum.

Ali Yaşar Sarıbay: Ben sadece soruya cevap vermeme nezaketsizliği olmasın diye bir şey söyleyeceğim. Bizim burada bütün vurgumuz *resmi ideoloji* olmamalı ama bir anayasada mutlaka resmi ideolojinin tanımlanması da gerekmiyor. Daha çok birbirimize karşı olan tutumlarımızdan doğabilecek resmi şeyler var. O anlamda cumhuriyetçilik kavramı bu iki şeyi çok önemser. Bunun uygulanıp uygu-

lanmamasını tartışmıyoruz ama bu iki şey eşitlik ve özgürlüktür. Bunu yaparken de bunları ulaşılmaması gereken bir ideal olarak değil, *baştan eşit ve özgür* olarak kabul eder. Herkes baştan eşit ve özgürdür. Bu da *yurttaşlık* olarak tanımlanan bir husustur. Yurttaşlığın farklılığın ve çeşitliliğin üstünü örttüğü düşünülür fakat tam tersine farklılıklardan ve çeşitliliklerden doğabilecek, birbirine karşı tahakkümü önleyebilecek bir kavram olduğu da ileri sürülebilir. Yani *biz özgürleştirici yasa önünde kadın değiliz, erkek değiliz, şu veya bu etnisiteden değiliz, yurttaşız*. Dolayısıyla hepimiz o anlamda özgür ve eşitiz. Fakat sadece *farklılıklar* üzerine inşa edilecek bir yapının o cumhuriyetçiliği Bonapartizme götüren şeyi besleyeceğini düşünüyorum ve teşekkür ediyorum.

İzleyici (ismi anlaşılamadı): Anayasa mahkemesinin parlamentoyu denetlemesi demokrasi ile bağdaşır mı?

Hüseyin Hatemi: Anayasa mahkemesi iyi kurulursa ama daha anayasa hazırlığı şartları maalesef oluşmamış görünüyor. Kaynaşma tezahürleri yok ama tamamen ümitsiz değilim. Anayasanın iyi bir düzenleme yapması da kafi değil, bir de hâkimlerin yetiştirilmesi, hâkimlerde o tabii hukuk bilincinin olması ve eğitilmesi nasıl olur bilmiyorum. Çünkü hâkimler bazen soğukkanlı olarak tamamen tersine yorumlayabiliyorlar. Parlemtentonun da bu bakımdan yapılan kanunların denetlenmesi de lazım.

Kuvvetler arasında bir denge sağlamak, hiçbirisini muhtaç kılmamanın bir yolunu da bulmak lazım fakat bu nasıl yapılmalı, yeni anayasa hazırlığında bunun da bir çaresi bulunmalı. *Anayasa mabkemesi demek mutlaka bugünkü şekli ile teşkil edilmesi şart olan bir durum değildir ama kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesi bir gerekliliktir.* Bu denetlenmenin şekil olarak nasıl örgütlenmesi gerektiği ayrı bir sorudur. Ben tekrar etmek istemiyorum. Benim temel fikrim şudur. O tabii ve evrensel hukukun bilincine varılmadıkça ve toplum içinde bir güç olmadıkça yeni anayasanın iyi olması isteği olmadıkça olacak bir şey değil. Ama tamamen de ümidimi kesmiyorum. İnşallah iyi olur.

Osman Can: Teşekkür ederim.

Bugünkü oturumun sonuna geldik, zamanımızı da bayağı aştık. Birkaç cümleyle bir özet vermek istiyorum.

Aşağı yukarı ortaya çıkan tablo şu: Aslında *Türkiye’de bir anayasa yok.* 1982 anayasasına bir anayasa diyemeyiz artık. Yapıcılarına “Kurucu iktidar” da diyemeyiz. Beş generalin topluma dayattığı bir anayasaya anayasa diyemeyiz. Anayasanın teorik tanımına uygun değil zaten. *Aslında anayasasız, keyfi, hatta biraz daha provokatif bir dille ifade edersem “işgal” altında yaşıyoruz.* Halkın temel iradesi işgal edilmiş vaziyette. Kurucu irade hali hazırda bu anayasaya geçerlilik kazandıran iradedir. Bu temel bir sorun. *İkinci sorun da şu. Bütün bu darbe anayasalarının hazırlanmasının hukukçular tarafından yapılmış olması.* Hele

de 1961 ve 1982 anayasasının *mubteşem hukukçuları* vardır. *Hukukçuların hazırladığı anayasa bir ideali yansıtmaya çalışır.* Neyin ideali? Güç ilişkilerinin ideali. Hukukçular bunu çok iyi yapar. Burada asıl öğrenmemiz gereken, *hukukçuların anayasa yapmaması* gerektiği. Bunu bir hukukçu olarak kendi adıma gönül rahatlığıyla söylüyorum. Bir vatandaş olarak bu topraklar üzerinde barış içerisinde ve özgür bir şekilde yaşamak istiyorum. O halde tüm yurttaşlar bir anayasanın ne ve nasıl olması gerektiğine karar vermeli, uzmanlar değil!

Hüseyin Hatemi: İsmi hukukçu olan başka, bir de hukukçu olmasa bile tabii hukuk bilimci, davranış felsefesi bilimci birinin yapması lazım. Bu” ameliyatı da doktorlar yapmasın” demek gibi bir şey.

Osman Can: Ameliyat bir toplumsal sözleşme gibi değil. Toplum sadece hukukçulardan oluşmuyor. Bir diğer nokta da şu. *Hukukçular toplumun taleplerinin okunması ardından bu talepleri hukuksal olarak formüle edebilir. Uzmanlıkları burada işe yarar. Ama neyin norm veya yasa haline gelmesi gerektiğine ne bir hukukçu ne de bir bürokrat karar verebilir.*

Yeni anayasa *toplumun anayasası* olmak zorunda ve toplumun *bütün kesitlerinin* sürece müdahil olduğu, *ön şartın* olmadığı, *kırmızı çizginin*, *kutsalın* olmadığı, *falanca ideolojinin filanca kurumsal iradenin* geçerlilik kaza-

namayacağı bir ortam içerisinde hazırlanmalıdır. Ama bunun bir *düşünsel ön hazırlığı* vardır.

Mevcut *şu ana kadarki anayasal referanslar üzerinden tartıştığımız zaman yeni bir anayasayı da yapamayız*. Vatandaşlık üzerinden tartışıyoruz. Ama yeni anayasada böyle bir vatandaşlık anlayışının yer alması gerektiğini kim söylüyor ki? *Toplumsal bütün sorunların yansıtılabildiği bir metin mi olmalı? Bu anayasa değildir. Anayasa toplumun kendi dinamiklerinden hareketle kendi sorunlarını çözebilmesinin imkânını yaratan temel bir metin olmalıdır*. Yoksa farklılıkları başka şekilde içinde barındıramaz

Mevcut referanslar çerçevesinde hazırlanmış bir anayasa yapamayız. Eski metinlerin esas alınması, sadece eskinin revizyonu, küçük parçalarla düzenlenmiş halinden başka bir şey üretmez. Yepyeni bir anayasa toplumun tarihinde ilk defa üreteceği kendi anayasası demektir. Bugüne kadarkiler eğer toplumun anayasası değilse, onların ürettiği referanslar da toplumun referansları değildir. O halde bu referansları da artık tarihin çöplüğüne atmamız gerektiğini düşünüyoruz.

Yeni anayasa tartışmasını yaparken eğer bu kabulden hareket etmezsek, açıkçası beni fazla ilgilendiren bir anayasa süreci olmayacaktır. Yabancılaşma devam eder.

Sistem problemi, kültür üreten ve siyaset üreten sistemin problemidir. Yeni bir anayasayı tartışırken *iktidar üreten "sistem normlarını"* yeniden dizayn etmez isek yeniden yapılanmayı çok fazla kontrol etme imkânına sahip ola-

mayız. Ankara'daki siyasal kültürü de, kırmızıçizgileri de, ideolojileri de üreten onlar. Kürt sorunu veya başörtüsü konusunda, insanları boğaz boğaza getiren unsurlar da esas itibariyle bu sistemin ürünüdür.

O halde *yeni bir anayasa tartışması yaparken aynı zamanda bu sistem dönüşümünü de göz önünde bulunduran bir perspektiften hareket etme zorunluluğu vardır*. Evet, yeni anayasa tartışmasının yapılması lazım diye düşünüyorum, ama bunu *parlamento mu yapacak, kurucu meclis mi yapacak*. Toplumun parlamentoda temsil edilen veya edilmeyen tüm unsurlarını *kurucu unsurlar halinde* parlamentodaki Anayasa yapım sürecine aktarma şansı olabilir-se, belki bir ara formül bulunabilir. Örneğin *toplumsal dinamikler ve sivil toplum* güçlü bir şekilde harekete geçerse, -burada olduğu gibi- bu anayasa tartışmalarında, “biz varız ve burada bir sivil toplum hareketi var” demektir. Bunun ülkenin her tarafında ve toplumun her kesitinde tekrarlandığını düşünün. Her tarafından bütün toplumsal kesimlerin katıldığını ve bütün taleplerin ortaya çıktığını düşünün. Örneğin burada 7-8 talep çıktı. Bütün bu süreçte *toplumsal talepler okunuyorsa ve bu okumalarda anayasal açıdan anlam ifade edenler politik arenaya aktarılabiliyorsa ve parlamentoya da “bakın, sorun bunlar; bu alan çerçevesinde çalışmalısın” mesajını verebiliyorsa aslında belli ölçülerde halkın kuruculuk etkilerinin de yansıtılabildiği bir anayasa yapım süreci söz konusu olabilir. Yani hem halk, hem uzmanlar; hem halkın demokratik temsilcilerinden*

oluşan parlamento, hem de hazırlanmış metnin referandumu sunulması sırasında yine halk için içinde olacak. Dolayısıyla halkın başlattığı ve sonuçlandığı, bir çok ara aşamaları bulunan, Anayasa metnine son halin parlamentoda verildiği, en sonunda halkın “onay” verdiği bir süreç herhalde iyi bir çözüm olur diye düşünüyorum. Yalnızca kurucu meclis fikri iyi olabilir, ama gerçekçilik sorunu var. Yalnızca Parlamentoda yapım ise, anayasa yapım sürecini parlamentodaki siyasi partilere ve onların lider kadrolarına terk edilmiş olur. Ben bu şekilde tamamlıyorum.

Hepinizin sabrı için teşekkür ediyorum. Jale açıklamayı yapacaktır.

Jale Mildanoğlu: Sevgili konuklarımız, değerli hocalarımız. İlk oturum için çok teşekkür ediyoruz. Toplantı sırasında birçok mesaj geldi. Zaman darlığı nedeniyle bunlardan bahsedemeyeceğim ama bir mesaj var ki “Türkiye'nin içinde bulunduğumuz koşullarda özgürlükçü demokratik bir anayasa çıkarmak mümkün mü” sorusunu soran *Kürşat Kabramanoğlu* Bilgi Üniversitesi, İnsan hakları yüksek lisans programı öğretim görevlisi aynı zamanda *Birgün* gazetesi yazarı. Oldukça uzun bir mesaj göndermiş. Zaman darlığı nedeniyle okuyamacağım. Bu bilgiyi de vermiş olayım.

Yemek ve kahve molasından sonra ikinci oturum için tekrar burada buluşacağız. Saat 14.00 de buradayız.

İKİNCİ OTURUM

Anayasanın Yapılış Yöntemi

Moderatör:

Moderatör: Doç. Dr. Yücel Sayman (İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi)

Konuşmacılar:

Prof. Dr. Zafer Üskül (TBMM İnsan Hakları Komisyonu Başkanı)

Yar. Doç. Nur Uluşahin (Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi)

Doç. Dr. Bekir Berat Özipek (İstanbul Ticaret Üniversitesi Öğretim Üyesi)

Yücel Sayman

Moderatör

İkinci oturuma başlıyoruz. Konuşulacak, görüşülüp tartışılacak olan konu “Yeni Anayasanın Yapılış Yöntemi”. *Birinci soru yeni anayasanın meşruiyet zemini ne olacak? Meşruiyetini varolan anayasadan mı alacak yoksa meşruiyet kaynağı halkın bizzat kendisi mi olacak?* İkinci soru içerikle ilgili: Yeni anayasada, varolan anayasada yer almış olan kavramlar, üstelik ideolojik olarak anlamı zaten belirlenmiş ve doldurulmuş olan kavramları mı kullanacağız, yoksa *farklı bir dil ve farklı bir içerikle farklı kavramlar mı kullanacağız?* Bir başka soru, *yeni anayasayı halk yapacaksa bu nasıl gerçekleşecek?* Halk sürece sadece kendi sivil toplum örgütleri aracılığıyla mı, yoksa bizzat, bireysel olarak da mı katılacak? Ve sürece katılım hangi mekanlarda gerçekleşecek? *Toplantılar yapıp halkı katılmaya mı çağıracağız, yoksa insanlar günlük yaşamlarının kendilerine hasrettikleri kesitinde, buldukları yerlerde, süreci yaşayarak mı etkin biçimde sürece katılacaklar?* Eğer özgürlük ekseninde bir anayasa öngörülüyorsa, halk hangi özgürlüklerim vardı da kullanmadım ya da kullanılmadım veya kullansaydım ne olurdu sorusunu bizzat kendisi konuşup

tartışarak mı dile getirecek? Halk bu çerçevede taleplerini dile getirerek, siyasi iradesini siyasi taleplere dönüştürerek, yeni anayasanın normatif düzenlemelerinin meşru kaynağı olabilecek mi? Bu konulara ilişkin kendi görüşlerimi dile getirmeden sözü konuşmacılar bırakıyorum. Belki ben de söz alırım veya sonunda bir iki şey söylerim. İlk konuşmacı akademi ve siyaset kimliğiyle tanıdığımız Prof. Dr. Zafer Üskül.

Zafer Üskül

*TBMM İnsan Hakları
Komisyonu Başkanı*

Teşekkür ederim. *Anayasayı kim yapacak ve değiştirecek* sorusu gerçekten ilginç bir soru. İçinde bulunduğumuz konumda anayasa mahkemesine bakarsanız anayasayı değiştirme yetkisi bile parlamentoda değil, anayasa mahkemesinde. *Anayasa mahkemesi izin verdiği ölçüde parlamento anayasa değişikliği yapabilir.* Oysa biz şimdi baştan sona yeni bir anayasa yapmaktan bahsediyoruz. Hangi yöntemler kullanılacak, bu konunun üzerinde ister istemez durmak gerekiyor. Anayasanın 10. ve 42. maddesini değiştiren yasanın iptali üzerine açılan dava nedeniyle anayasa mahkemesinin verdiği kararda *yeni anayasa ancak devlet yeni kurulduğunda veya darbe yapıldığı yapılabilir diyor.* Şimdi Türkiye Cumhuriyeti devleti yeniden kurulmayacak, devletimiz var. Yargı da var. Nasıl oluyor da yeni anayasayı yapmaktan söz edebiliyoruz? Şunun için söz ediyoruz. İki ihtiyaç var. “Toplum yeni bir anayasa istiyor.” *Şu veya bu kişiler anayasa yaptı ama aradan çok zaman geçti. Yeni anayasayı artık biz yapalım diyorlar.* Talep bu. Mevcut anayasa kabul görmüyor. Ne kadar değiştirilirse değiştirilsin anayasanın değişmediği görülüyor, dolayısıyla yeni

bir anayasa yapmak lazım. Hukukçular diyor ki “asli kurucu iktidardır”. *Kimdir asli kurucu iktidar, seçimle mi gelir yoksa gücü kullanarak veya bir devrim yaparak iktidara gelen midir?* Türkiye koşullarında *asli kurucu iktidar olsa olsa TBMM olacaktır.* Hem demokratik teoride hem pozitif hukukta bunu engelleyen bir şey var mı? Hayır, bunu engelleyen hiçbir şey yok. *TBMM milletin seçtiği milletvekillerinden oluşuyor. Halkı temsil ediyor. Kendisini kurucu iktidar olarak ilan edip, bir yandan yasama görevini yürütürken bir yandan da yeni bir anayasa yapma girişiminde bulunabilir.* Buna herhangi bir engel olduğunu düşünmüyorum. Bugün bunun meşru olmayacağını iddia eden bir takım anayasa hukukçularına daha önce yazdıklarını okumalarını tavsiye ediyorum.

1992’de TÜSİAD adına anayasa taslağı yazarken öyleydi de, şimdi ne değişti?

Değerli *Sarıbay*’ın dediği gibi, “ kimin yaptığına bakarak iş yapmaya kalkarsanız kendi içinizde inanılmaz çelişkilere düşme ihtimaliniz ortaya çıkar”. Sabah oturumunda da söylendi, *kurucu bir Meclis kurulsun* gibi bir öneri de var. *Herhangi bir baraj olmaksızın yapılacak bir seçimin sonucunda oluşan bir kurucu meclis bunu yapsın.* Baraj meselesi önemli ama biraz fazla mı buna takılıyoruz acaba? 1965 seçimlerini yaşayanlar var bu grubun içinde. Bırakın barajı, artıkların bile değerlendirildiği, “milli bakiye” seçim sistemi uygulandı ama siyasi partilerden birisi yüzde 53’e yakın oy alarak tek başına iktidara geldi.

*Ben 2007 seçimlerinin ertesinde oluşan meclisin kendisini kurucu iktidar ilan ederek bir anayasa yapabileceğini söyledim. Bir zamanlar kurucu meclis kurulsun dediğimi bana hatırlatanlar oldu, 2002’de öyle demiştim. Ama 2002 seçimlerinden sonra seçmenin yüzde 45’i parlamentoda temsil edilmiyordu. 2007’den sonra seçmenin yüzde 85’i temsil edildi ve 7 siyasi parti parlamentoda yer aldı. Acaba 2007’den sonra bir kurucu meclis kurulmasına karar verseydik, bir yasa çıkartıp barajsız bir seçim öngörseydik, 7 siyasi parti temsil edilebilir miydi? Ben emin değilim, çok zor. Baraj ayrıca tartışılacak bir konudur ama *ille de barajın olmadığı bir kurucu meclis anayasayı yapar, normal olarak seçimlerden gelen bir meclis yapamaz değerlendirmesini ben çok gerçekçi bulmuyorum.* Unutulmasın ki, bir kurucu meclis kurulacaksa bunun kurulabilmesi için gereken yasal düzenlemeyi seçimler sonucunda oluşmuş TBMM yapacaktır. Milletvekillerine, “siz anayasa yapamazsınız, anayasa yapabilecek bir meclisin seçilmesi için bir kanun çıkartın” demiş oluyorsunuz. Hangi milletvekili böyle bir şeyi kabul eder? Biraz ayaklarımızın yere basması lazım. Ben o sırada milletvekiliysem neden bir anayasa yapma yetkisine sahip bir meclis üyesi olarak kendimi görmeyeceğim de, yeni bir meclis seçmek için bir kanun çıkartılması için çaba harcayacağım? Açıkçası hiçbir meclis, bana göre böyle bir kanunu çıkartmaz. “Ben de seçimle geldim, biz yaparız” der ve yapar.*

Bence bir siyasi parti mecliste hangi çoğunluğa sahip olursa olsun, tek başına bir anayasa yapmamalı ve yapma-

*maz çünkü anayasa toplumsal uzlaşma ürünü olmak zorundadır. Bir toplumsal sözleşme olacaksa, toplumun en geniş çoğunluğunun katılması gerekir. Elbette yüzde yüz bir mutabakatı sağlamak dünyanın hiçbir yerinde mümkün değildir ama bir siyasi partinin bunu tek başına yapması da doğru değildir. Öyle bir tablo çıkabilir mi? Hiç belli olmaz. Önümüzdeki seçimlerde bir siyasi parti barajı aşamazsa, öbürü de kendi içinde çalkalanmaya devam ederse iktidar partisi 400 milletvekiliyle gelebilir. Peki, o zaman tek başına yapsın mı anayasayı? Bence yapmamalı. Mecliste kim varsa onlarla görüşerek ve tartışarak yapmalı. *Hangi çoğunluğa sahip olursa olsun, bir siyasi partinin sadece kendi düşünceleri doğrultusunda bir anayasa yapma isteğine sahip olduğunu da düşünmüyorum, ben bunu yaşadım.**

2007 seçimi ertesinde daha önce seçim dönemi içinde hazırlanan anayasa taslağını parti içinde ele aldık ve tartıştık. Orada gördüm ki, toplumun değişik kesimlerinin önerileri hep hatırlatıldı, hatırlandı ve düzenlemeler bunlar dikkate alınarak yapılmaya çalışıldı. Zaten o grubun önüne, o güne kadar yapılmış bütün anayasa çalışmalarının örnekleri konmuştu. Bütün veya kısmi taslakların hepsi değerlendirilerek yazılı metinler üzerinden bir uzlaşma yapmaya çalışıldı. En son anayasa değişikliğinde de bu gerçekleşti. Mesela hem HSYK'da hem de anayasa mahkemesinde meclisin önemli sayıda üye seçmesi düşünülürken tepkiler dikkate alınarak bir tanesinde seçimden vazgeçildi, diğerinde de önemli sayıda temsilci seçmesi kararına varıldı.

Politikacı toplumdandır etkilenir, sivil toplumun ne dediğine bakar. O yüzden bugün burada bir örneğini gördüğümüz tipte çalışmalar çok önem taşıyor. STK'lar seçime kadar ve hatta seçim kampanyaları sırasında eğer anayasa tartışılacaksa duruma böyle müdahil olacaktır.

Halk nasıl yapacak sorusunu *Yücel* de biraz önce sordu. Herhalde millete “gelin bir meydanda oturup anayasa yapalım” denilecek hali yok. Toplumunu temsil eden kesimler bunu tartışacaklar önerilerini geliştirecekler. *Siyasi partiler bence seçime kendi anayasa taslaklarıyla gitmelidirler.* Halka taslaklarını anlatarak onlardan oy istemeliler. STK'lar kendi önerilerini ortaya koymalı. Seçim bu temel üzerinden yapılmalı. Ondan sonra da *Mecliste bir uzlaşma komisyonu* bir metin üzerinde çalışıp genel kurula getirmeli. Uzlaşma kurulu tabii ki çalışmalarını sırasında sivil toplumun önerilerini dikkate alacaktır. STK'lar da önerilerini onlara aktaracak, onları etkileyecek eylemleri gerçekleştirmelidir. Eğer önümüzdeki dönemde yeni bir anayasa yapma girişimi gerçekleşecekse bunun, bulunduğumuz koşullarda ancak böyle yapılabileceğini düşünüyorum. Bunun meşruiyetinin tartışılacağı hiçbir durum yoktur bence. *Meclis asli kurucu iktidar yetkisine sahiptir.* Tabii bu yetkisini kullanırken de ne mevcut anayasayla ne önceki anayasalarla ne de herhangi bir hukuk kuralıyla sınırlıdır. *Asli kurucu iktidar adı üstünde aslidir, kuracaktır ve yeniden kuracaktır, eskiden hareketle değil.* Bu da tamamen meşrudur diye düşünüyorum.

Hepinize teşekkür ederim dinlediğiniz için.

Yücel Sayman: Sizin tezinize göre, mademki bir toplumsal sözleşme olacak, bir *toplumsal uzlaşma* üzerine kurulu yeni anayasa anlaşması olmalı. Bu uzlaşmayı da halkı meydanlarda toplayıp sağlayamayacağımıza göre, onları temsil ettiği varsayılan STK'ların öneri ve görüşleri dikkate alınarak, seçilmiş olan meclis asli kurucu unsur olarak böyle bir işlevi yerine getirebilir.

Anayasa sınırları içinde kaldığımızda anayasayı hiçbir maddesine bağlı kalmaksızın değiştirme olanağı sağlıyor. Sonrası ne olur o başka bir konu ama böyle bir şey var. Ama bana bir sorun var gibi geliyor. Siz bunu söylediğiniz zaman hukukçu olarak değil de vatandaş olarak bakınca “siz ne yapıyorsunuz, benim özgürlüklerim üzerinde pazarlık mı yapacaksınız? Kendi aranızda benim özgürlüğümle ilgili bir siyaset yürütülecek, sonra mecliste uzlaşma yapılacak. Söz konusu olan benim, benim eksenimde birlikte yaşayabileceğim bir toplumda nasıl birlikte olacağımız, ne kadar, kimlerle ve hangi koşullarda birlikte olabileceğimizi uzlaşmayla AKP bunu dedi CHP şunu dedi diye kararlaştıracaksınız. Söz konusu olan benim. Kendimin siyasi pazarlıkların konusu olmasını reddediyorum. Bunu ben yapacağım, biz yapacağız.” Evet, eski Yunan’da yaşamıyoruz ama bunu yolu açılabilir. Halk böyle bir isteği dile getirecek. O bilincini o isteği biz getireceğiz. Varolan anayasanın 10. maddesinde yer alan “kanun önünde eşitlik” ilkesi *bütün farklılıkları olumsuzlayan* bir anlayış, *çünkü kaynaşmış bir toplum yaratılmış, imtiyazsız, sınıfsız*. Bizim “farklılık-

larımız ne olursa olsun o kaynaşmış toplumun bireyi olarak kanun önünde eşitiz” ama hak talep etmeye geldiği zaman kendi kimliklerimiz konusunda bir *hak talep* ettiğimizde “ayrımcılık” yapmış oluyoruz. Hayır, biz artık bunları tersine çevireceğiz diye düşünüyorum. *Uzlaşma deniliyorsa biz uzlaşalım*. Belki sizin uzlaşmayacağınız şekilde biz uzlaşacağız. İşte onun yolunu arıyoruz, halk toplantıları, örgütler vs ile. Ben de sözü fazla uzatmayayım.

Zafer Üskül: Ben de farklı bir şey söylemiyorum. Sivil toplum, halk bunu gayet tabii tartışsın. Ben bir sınırlama getirmiyorum. Ama sonuçta birisi bunu oturup yazacak.

Yücel Sayman: Ben uzatmayayım, sözü Yard. Doç. Dr. Nur Uluşahin’e bırakıyorum.

Nur Uluşahin

*Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi
öğretim üyesi*

Teşekkür ederim. Öncelikle ünvanım konusunda bir düzeltme yapmak istiyorum. Pek çok yerde burada olduğu gibi Doçent yazılıyor ama şu an kullanmakta olduğum ünvan hala Yardımcı Doçent.

Sayın Yücel Sayman'ın bıraktığı noktadan devam etmek gerekirse, ben kendi düşüncemi söyleyeyim. Bazen öğrenciler de böyle şeyler soruyor. Modern demokrasinin, partiler demokrasisi olduğunu düşünüyorum. Partiler demokrasisinde yaşadığımız çağda artık STK'lar ile yönetime katılıyoruz, belli aralıklarla oy kullanıp sonra seyretmiyoruz, pek çok mekanizmayla iktidara ortak oluyoruz ama başka bir yöntem olduğunu zannetmiyorum halkın anayasal değişiklikleri hayata geçirebilmesi için. Bunu yine, bir şekilde siyasal partiler aracılığıyla gerçekleştirmek zorundayız.

Konuşmamı temel olarak iki bölüme ayırdım. Öncelikle, sabahki oturumla alakalı olmasına rağmen, konunun bütünlüğünü sağlamak açısından teorik bazda bazı açıklamalar yapacağım. Daha sonra "Türkiye'de nasıl anayasa yapılır" sorusuna cevap aramaya çalışacağım. Burada benim somut bir önerim olacak. Ben bayağı kafa yordum,

kafa yorduğum noktaları da baştan söyleyeyim. *Bu kadar kutuplaşmış ve kamplaşmış bir ülkede nasıl olur da kimse karşısındakinin ne dediğini dinlemezken, ak dediğine kara demek zorunda hissederken, siyasal partiler biraraya gelir ve böyle bir şey gerçekleştirebilir?* Ben Türkiye'de kolay kolay yeni anayasa yapılmaz ama ne yapalım anayasa hukukçusuyuz ve birşeyler söylememiz lazım, teorik bir şeyler söyleriz diye düşünüyordum. Geçen gün bu konuşmaya hazırlanırken sınıfta aklıma gelen somut bir öneriyi de konuşmamın sonunda sizlerle paylaşacağım.

Her şeyden önce, anayasa üzerinde tasarrufta bulunma yetkisinin halkın seçilmiş temsilcilerinin yani parlamentonun elinden alınarak çeşitli yöntemlerle (anayasaya değiştirilemez ilkeler konması, anayasa değişikliğinin belli süreler ya da dönemler için imkansız kılınması, bu yetkinin referandum yoluyla halk ya da devlet başkanı ile paylaşılması ve en nihai olarak parlamentonun ancak nitelikli çoğunluğuna bu yetkinin tanınması gibi yöntemlerle) sınırlandırılması demokrasiye karşıt bir eğilimi yansıtır. Bu durumu meşrulaştırabilmenin yolu ise, Anayasalarda yer alan yazılı sınırlamaları halkın makul nedenlerle kendi iradesi üzerine koyduğu sınırlamalar olarak değerlendirmektir. Halkın kendisini bu tür güvence altına alınmış normlar vasıtasıyla bağlamasına, yani bir tür önceden bağlanmaya neden ihtiyaç duyulduğu ayrıca tartışılabilir. Benim burada vurgulamak istediğim nokta, geçmişte yaşayanların iradesini bugün yaşayanların iradesine üstün tutmanın sanıldığı kadar

kolay olmadığıdır. Şunu kabul etmek gerekir ki, anayasacılık içkin bir biçimde demokrasi karşıtı bir mekanizmadır. Bu noktada, anayasacılığı meşrulaştırmanın ne olduğu sorulabilir. Anayasacılığı meşrulaştırın, yaşayanların rızasından başka bir şey değildir. Demokratik bir yönetimde, özerk ve sorumluluk sahibi bir etik ajan olarak bireyin kendini yönetme sorumluluğunu üstlenebilmesi gerekir. Bu ise, halkın oyunun kurallarını ve temel değerleri değiştirme yetkisine sahip olması ile mümkün olur.

Biz hukuk fakültesinde yıllar yılı kabaca anayasayı ilk elden yapma iktidarı olarak tanımlayabileceğimiz asli kurucu iktidarı ihtilal, hükümet darbesi, iç savaş, bölünme, yabancı işgali ya da bağımsızlığın yeni ya da yeniden kazanılması gibi bir hukuk boşluğu durumunda ortaya çıkan sınırsız bir iktidar olarak öğrendik. Asli kurucu iktidar bizim anayasa hukuku kitaplarımızda iki özellik ile tanımlanır. Bunlar “hukuk dışılık” ve “sınırsızlık” tır. Ben kurucu iktidar ile ilgili bilgilerimizde temel bir eksiklik ya da hata olduğunu düşünüyorum. Her şeyden önce demokratik ülkelerde asli kurucu iktidarın da, tali kurucu iktidarın da sahibi halktır. Anayasayı, yine o anayasanın öngördüğü şekilde değiştiren bir iktidar olan tali kurucu iktidar karşısında asli kurucu iktidarın sınırsız olduğu doğrudur. Zira asli kurucu iktidarı bağlayan herhangi bir hukuk normu mevcut değildir. Buna karşılık hukuk-dışı olması zorunlu değildir. Bu ifade ile anlatılmak istenen kendinden önce mevcut herhangi bir hukuk normu ile bağlı olmaması olsaydı, bu

anlamda hukuk-dışı nitelmesi doğru olabilirdi. Ne var ki, hukuk-dışı olmakla kastedilen bu iktidarın devrim ve hükümet darbesi durumlarından sonra ortaya çıkan ve hukuk boşluğu ortamında çalışan bir iktidar olmasıdır. Bana göre bu asli kurucu iktidarın yanlış tanımıdır. Asli kurucu iktidar hukuk dışı olmaktan ziyade, hukuki olmayan fiili bir güçtür. Anayasayı ilk elden yapma iktidarına bu kudreti veren hukuk normları olmayıp, toplumdaki fiili durumdur. Bu anlamda, anayasada öngörülen usullere uyulmasa dahi siyasal aktörler arasında karşılıklı etkileşim yolu ile anayasa değişiklikleri ortaya çıkabileceği gibi, yeni bir anayasa da yapılabilir. Liberal sistemlerde siyasal meşruluk son kertede halkın gereğinde kullanılmak üzere yedekte anayasa değişikliği yapabilme tercihini elinde tutmasına dayanır.

Bu noktada doğal olarak pek çok anayasada varolan değiştirilemez hükümlerin akıbetinin ne olacağı sorulabilir. Bu hükümlerin hiçbir değeri yok mudur? Elbette vardır. Tali kurucu iktidar için bu hükümler, anayasanın değiştirilmesine ilişkin diğer hükümler gibi bağlayıcıdır. Tali kurucu iktidarın, bu yönde bir değişikliği önce değiştirme yasağı getiren maddeyi değiştirmek suretiyle ikili anayasa değişikliği yöntemi ile yapabileceğini savunanlar da vardır. Öte yandan, içersinde değiştirilemez hükümleri ihtiva eden anayasaları koşullu hediyelere ya da kimi borçları ihtiva eden bir terekeye de benzetebiliriz. Halk bu koşullara uyarak hediye ya da terekenin pasifindeki borçları ödeyerek terekenin aktifindeki değerlerden yaralanabilir. Buna

karşılık, halk bu hediye ya da mirası reddetme hakkına da sahiptir. Bu noktada halkın bedelini ödemek koşuluyla egemenlik yetkisini kullanmasının önünde bir engel olduğunu söylemek mümkün değildir. Hiçbir nesil kendisinden sonraki nesilleri değiştirilemez biçimde belli bir anayasal çerçeve içerisinde hapsedemez. Bunu savunmak mantıklı da değildir. Hiçbir nesil de, hukuk yapma yetkisini kendinden önceki nesillere devrederek kendisini önceden mutlak bir biçimde bağladığını savunamaz. Devrim ya da hükümet darbesi yoluyla kullanılabilen asli kurucu iktidar iradesinin, toplumda sağlanan oйдаşma neticesinde halkın kurucu meclis oluşturması, kurucu referandum yoluna gitmesi ile kullanabileceği şüphe götürmez. Bu açıdan iktidarın asli sahibi olan halk bakımından değiştirilemez hükümlerin olsa olsa manevi bir bağlayıcılığı olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Sözünü ettiğim manevi bağlayıcılığa bir kanıt olarak, 1982 Anayasasında Başlangıç bölümünde yapılan kimi değişiklikleri gösterebilirim. 1982 Anayasasının 2. maddesinde Başlangıca gönderme yapılmış olduğu için anayasanın değiştirilemez hükümleri arasında Başlangıçta belirtilen temel ilkeler de yer almaktadır. Buna karşılık, 23.7.1995 gün ve 4121 sayılı yasanın 1. maddesi Anayasanın Başlangıç bölümünü değiştirmiş, darbeyi meşrulaştıran kimi ifadeler Başlangıçtan çıkarılmıştır. Yine 3.10.2001 gün ve 4709 sayılı yasayla da Başlangıç bölümünde değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerin hiçbir tartışma yaratmadan hayata geçirilmiş

olması, değiştirilemez hükümlerin bağlayıcılığının manevi olmaktan öteye geçmediğini gözler önüne sermektedir.

Öyleyse, gerçekte anayasa değişikliği kurumunun anayasadaki metinsel kurallara uyularak yapılacak değişikliklerle sınırlı olmadığını söylersek yanlış yapmış olmayız. Bu argümana, pek çokları anayasadaki yazılı kurallara uyulmaksızın yapılabilecek bir değişikliğin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilebileceği gerekçesiyle karşı çıkabilir. Anayasa mahkemesinin anayasa değişikliklerini ne ölçüde ve hangi çerçevede denetleyebileceği ayrı bir tartışma konusu. Bizim Anayasa Mahkememiz 5 Haziran 2008 tarihinde verdiği karar ile Anayasanın 10. maddesindeki eşitlik ilkesi ile 42. maddesindeki eğitim ve öğrenim hakkının özgürlük alanını genişletmek ve yoruma yer bırakmayacak şekilde belirlemek amacını taşıyan 5735 sayılı yasa ile yapılan değişikliği Anayasanın 2. maddesindeki laiklik ilkesi ile ilişkilendirerek denetlemiştir; buna karşılık az önce sözünü ettiğimiz değiştirilmesi çok daha açık bir biçimde yasak olan Anayasanın Başlangıç bölümünün değiştirilmesine toplumun hiçbir kesimi tepki göstermediği gibi; bu değişiklik Anayasa Mahkemesi önünde dava konusu dahi olmamıştır. Öyleyse, az önce söylediğimin doğru olduğunu kabul etmek zorunludur. Anayasa değişiklikleri gücünü siyasal organlar, -bizde olduğu gibi demokrasinin henüz pekişmediği ülkelerde ordu ve yargı dahil olmak üzere- toplumun tüm kurumları ile vatandaşlar arasındaki diyalog sonucu ortaya çıkan halk iradesinden alır. Söz ko-

nusu iradenin tezahüründe vatandaşlar ve temsilcilerinden müteşekkil parlamento dahil olmak üzere siyasal organlar inisiyatif hareketi geçiren pozitif güç ise; ordu ve yargı da engelleyici olmama tutumu ile negatif güç olarak tezahür edebilir. Neticede başlangıç bölümünde ortaya çıkan değişiklik ardındaki halk iradesinin göstergesidir. Anayasa değişiklikleri sosyal hareketler ve seçimle gelenler arasındaki dinamik ve sürdürülebilir etkileşimlerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla anayasa değişikliğini meşru kılan anayasada öngörülen usule uyularak yapılması olmayıp bundan daha fazlasıdır; toplumsal oydaşmadır.

Konuşmamın teorik bölümünü noktaladığım bu noktada Türkiye’de yeni bir anayasanın nasıl yapılabileceği sorusunun cevabına da gelmiş oluyoruz.

Her şeyden önce Türkiye’nin yeni ve sivil bir anayasa talebi AKP ile ortaya çıkmadı. 1982 Anayasasının ilk yapıldığı günden bu yana değişik çevrelerce dile getirilen bir talep bu. Bu gerçeğin özellikle hatırdaki tutulmasında yarar bulunmaktadır. Zira uzun yıllar boyunca toplumun hemen her kesiminin dile getirdiği bu talebi AKP’nin talebi olarak değerlendirerek sağlıklı bir tartışma ortamından uzaklaşmak korku ve kaygı ile bezenmiş felaket senaryolarını katmerleştirmekten başka bir işe yaramayacaktır. Böylesi bir atmosfer ise, yeni ve sivil bir anayasanın yapılması için uygun değildir. Zira anayasa değişikliğine sivil karakterini kazandıran, askeri güçler tarafından yapılmış olmaması değil, anayasanın yapım sürecine toplumun geniş kesimlerinin katılımının sağlanmış olmasıdır. Teorik açıklamalarımda

da belirttiğim gibi, demokrasi karşıtı bir mekanizma olarak anayasacılığı meşrulaştıran tek unsur yaşayanların rızasıdır. Bu ise, halkın oyunun kurallarını ve temel değerleri değiştirme yetkisine sahip olması ile mümkün olur. Bu suretle hazırlanacak bir metin ise üzerinde geniş kesimlerin oydaşmasının sağlanacağı bir metin olmalıdır. Temel oydaşmaya dayanmayan bir anayasa yine bir tür darbe anayasası olma özelliğini koruyacağına göre, şu anda Türkiye'nin önündeki temel problem anayasanın nasıl yapılacağından çok, hangi formüllerin uygulanması ile böylesi bir oydaşmanın temin edileceği noktasındadır.

Batı'da yer alan pek çok cumhuriyetçi-liberal demokrasi gibi Türkiye için de temel sorunsal azınlık-çoğunluk ilişkisini yeniden düzenleme gereğinde düğümlenmektedir. Ben bu noktanın hayati önemde olduğunu düşünüyorum. Bu öylesine sihirli bir formülasyon ki, yeni anayasanın gerçek bir çözüm anayasası olması için de azınlık-çoğunluk ilişkisini yeniden tanımlamak gerekiyor, anayasanın yapılış yöntemini belirleyebilmek ve toplumun tüm kesimlerini bu sürece dahil edebilmek için de yine azınlık-çoğunluk ilişkisini yeniden tanımlamak gerekiyor. Zaten sivil anayasa girişiminin gerisinde yıllar yılı iktidardan dışlanan kesimlerin iktidara ortak olma, toplumun ahlaki üyeliğini kazanma talebi yok mudur? Bu talep en basit bir biçimde azınlığın da çoğunluk içerisinde girebilme talebidir.

Türkiye gibi, türdeş bir yapı arz etmeyen; din, ideoloji, dil, kültür ve etnik köken bakımından kesin olarak bölünmüş ve her grubun neredeyse alt kültürler meydana getir-

diği böyle bir toplum yapısında çoğunlukçu demokrasi için gerekli esneklik bulunmamaktadır. Devamlı olarak ayrıma tabi tutulan ve iktidara ulaşmaktan men edilen azınlıklar rejime olan bağlılıklarını çok tabii olarak kaybetmişlerdir. Yeni anayasa ise, hem temel değerlerinde hem de kuruluş yöntem ve felsefesinde bu azınlıkları hak ettikleri konuma yüceltmeli, toplumun diğer bireyleri gibi eşit ilgi ve saygıya layık bireyler konumuna yükseltmelidir. Ancak bu şekilde kişi kendisini o siyasal toplumun bir ortağı olarak görecektir ve alınan karar kişinin görüşüne ters düşse de, birey ortaklığın diğer üyeleri ile birlikte alınan karar ile kendisini bağlı hissedecektir.

Son olarak, anayasanın yapılış esnasında da dikkat edilmesi gereken konu oyunun dışındaki azınlıkları oyuna dahil etmektir. 2011 seçimlerinde oluşacak meclisin yeni ve sivil bir anayasa hazırlamakla görevlendirilecek bir kurucu meclis olması için halktan yetki istenir. Tek başına iktidar olma şansına sahip olsa bile, şayet iktidar partisi bununla yetinmeyip ülkenin önündeki yeni bir toplum sözleşmesi hazırlanması gibi olağanüstü zor süreçte tüm kesimlerin katılımını sağlamak üzere geniş koalisyon oluşturma yoluna giderse, bu Türkiye için bir şans olabilir. Aksi koşullarda hazırlanacak Anayasanın kurucu referandumda kabul edilse dahi Türkiye'nin Anayasası olacağını düşünmüyorum. Tıpkı İkinci Dünya Savaşı boyunca 1940-45 arası Avam Kamarasında açık bir çoğunluğa sahip olan Churchill'in tek başına oluşturacağı bir asgari çoğunluk kabinesi yerine,

İşçi partisi ve Liberallerle birlikte geniş koalisyona gitmeyi tercih etmesi gibi ülkenin olağanüstü bir dönemden geçtiği böyle zamanlarda özellikle azınlıkları oyunun dışında bırakmamak ve iktidarı güçlendirmek için böyle bir yöntem benimsenebilir. Bu durum tüm görüşleri uzlaşma içerisinde olmaya zorlayacağı gibi, tabandan gelen baskılara karşı gerekçe üretebilecek güçte olmaya ve keskin uçları törpülemeye de yarayacaktır. İktidara ortak olan bir CHP'nin türban ve laiklik konusunda uzlaşmak için muhalefetteki CHP'ye nazaran çok daha fazla nedeni olacaktır. İktidara ortak olduğunda, belki yaşadığı sancılı süreçte geçirdiği değişimi tabanına anlatabilmek için çok daha rahatlıkla gerekçe üretebilecektir. Nihayetinde koalisyon böyle bir şeydir. Referandumda Güneydoğu'da evet çıkmaması için referandumu boykot eden bir parti, iktidar ortağı olsaydı söz konusu değişikliklere karşı koyar mıydı? Hiç sanmıyorum. Tabanından gelen evet seslerini bastırmak istenmesinin temel nedeni başarının iktidar partisinin başarısı olacağından çekinmesidir. Benzer şekilde, İktidar partisinin Kürt sorununun çözümünde –nam-ı diğer demokratik açılımda- bir ileri bir geri gitmesinin nedeni de bu değil midir? Böyle bir süreç taviz verdikleri anda seçmenlerini kaybetme korkusu taşıyan siyasal partilerin seçmenleri karşısında çok daha rahatlıkla gerekçe üretebilecekleri bir atmosfer yaratır, aynı zamanda partilerin siyasal yelpazede merkeze daha fazla yaklaşmalarına ve ülkedeki siyasal kutuplaşmanın yerini ılımlı, demokratik bir atmosfere bırakmasına da katkıda

bulunur. Kaldı ki, oluşturulacak anayasanın toplumdaki tüm azınlıkların dertlerine çare olabilecek bir anayasa olmasının da başka yolu yoktur. Farklı seslerin kendisini dillendiremediği bir süreçte ortaya çıkan anayasa, ne kadar iyi olursa olsun 12 Eylül referandumu öncesi ve sonrası yaşanan sıkıntılara gebe olacaktır. Bu ise, yeni bir meşruluk sorunu; meşruluk sorunu ise bitmeyen anayasa arayışlarına yine, yeniden kapıyı aralamak anlamına gelecektir.

Öyleyse, herkesin kaybettiği ya da kimilerinin kazandığı ama Türkiye'nin kaybettiği bir anayasa yapım süreci yerine herkesin kazandığı bir anayasa yapım süreci inşa etmeliyiz. Ancak bu sayede ortaya çıkan anayasa herkesin anayasası olur. Çok teşekkürler beni dinlediğiniz için.

Yücel Sayman: Çok teşekkürler sayın *Nur Uluşahin*. İnternette Yardımcı Doçent yerine Doçent yazması da fena olmuyor, çoğu yerde ben de Profesör diye geçiyorum. Düşünüyorum acaba artık Profesörlüğü talep edebilir miyim?

Ben bir iki soru soracağım. Bana öyle geliyor ki, hep varolan anayasanın içindeki sistem veya başka şeyleri model olarak alıyoruz ve öyle tartışıyoruz. Mesela bu uzlaşma noktasına ben biraz kafamı takmış vaziyetteyim. Anayasanın *Başlangıç* bölümünde tanımlanmış “despot otoriter devlet ve toplum”, onun için de ancak bir birey rolünü yerine getiriyor. O kafesin dışına çıkmak, dışında düşünmek istediğimiz için, biraz havada uçuyor gibi görülüyor.

Mesela diyelim ki, *biz bir siyasi parti kurduk*. Bir anayasa hazırladık, özgürlükler maddesinde tek bir madde var,

“hiç kimsenin doğuştan sahip olduğu özgürlüğü sınırlanamaz, kullanması da sınırlanamaz.” Tam tersine onu kullanmasının yolu gösterilir. İkincisi, “hiç kimse somut bir olayda kendi özgürlüğünü kullanırken gerçekleştirdiği davranışla bir başkasını somut bir olayda somut bir özgürlüğünü kullanmasını engelleyemez ve sınırlayamaz.” Özgürlük maddesi bu kadar. *Özgürlükleri saymaya başladığımız zaman sınırlama getireceksiniz.* Ben burada bir sınırlama getirmiyorum ve halk da bunu kabul ediyor. Bu söylediğimde niye uzlaşacağım ki? İkinci madde farklılıklarla ilgili bir madde. “Herkesin kendi kimliği ile dayalı olarak maddi manevi geliştirme hakkı vardır. Bu engellenemez ve sınırlamaz. Herkes kendi kimliğine dayalı olarak hak talep edebilir ve bu hakkın gerçekleşmesi için mücadele edebilir.” Bu kadarcık bir madde. Burada “ben” varım. Bunu halk kabul etti. Bunun işlerliğini sağlayabilmek, müdahale edebilmek için kısa bir çerçeve yaptım. Bunu ben iki üç sene siyasi partilere anlattım, halk toplantıları yaptık. Müthiş bir şekilde benimsendi ve yapılan ilk seçimde 450 milletvekili ile meclise girdik. Yapacağımız ilk iş mevcut anayasayı bırakıp çok kısa halkın kabullendiği anayasayı getirmektir. Bana diğer partiler geldiği zaman onlarla neden uzlaşayım? Halkın isteği bu. O uzlaşma için geldiği zaman şu özgürlükleri sayalım diyecek. Hayır, saydırtmam çünkü saydığım zaman sınırlandırılacak. Bu halkın talebi halkın iradesi. Neden uzlaşayım? Ben kendim ve halkın özgürlükleri üzerinden neden siyaset üretilmesine yol açayım ve kendimi

pazarlık konusu yapayım? Bunun için önümde hiçbir engel yok. Anayasa iptal davasını kimse açamaz, 111 milletvekili lazım 450 milletvekili içerisinde. Cumhurbaşkanı veto etse çoğunluk bizde, kabul ederiz. Referandum olursa da zaten halk istemiş demektir. Bu yapılır mı yapılmaz mı?

Biz zaten bunun için yola çıkıyoruz. *Halk isterse yapar diyoruz.* Zor ama imkânsız değil. Tartışmaya girdiğimiz anda karşıma anayasa profesörleri, siyaset bilimcileri çıkacak. Halkı kendi özgürlüklerine yabancılaştıracağımıza hepsini bir kenara bırakıp yola koyulalım. Bunu biz yapacağız, biz yapmazsak ya halktan soyutlanmışızdır ya halk değildir. Bu olur gibime geliyor.

İzleyici: O kadar kolay değil tabii, 450 milletvekilini elde edinceye kadar bir ömür daha yaşaman lazım.

Yücel Sayman: O başka ama, biz bitiremezsek torun bitirir.

Evet *Berat Bey* söz sizde.

Berat Özipek

*İstanbul Ticaret Üniversitesi
Öğretim Üyesi*

Teşekkür ederim. Aristo Kartaca'ya gittiğinde orada onu en fazla etkileyen şey oradaki sıradan vatandaşın anayasaya bağlılığı olmuş. *Orhan Kemal Cengiz* de bu bilgiyi naklederek “bize de bir Kartaca anayasası lazım” demişti bir yazısında. Biz bunu yapabilir miyiz acaba? *Yaptığımız anayasa vatandaşların önemli bir bölümünün benimseyeceği bir anayasa olabilir mi?* Bunu bugünlerde daha çok konuşuyoruz.

Önce biraz İspanya tecrübesinden bahsetmek istiyorum. Sonra kıyaslamamız için belki bir zemin oluşturabilir diye. İspanya anayasa sorununu çözdü. Belki en ideal yöntemle çözmediler ama, çözdüler. 1975'te Franko öldüğünde yeni rejimin ana çerçevesinin nasıl olması gerektiği konusunda genel bir anlayış belirginleşmişti. Diktatörlükle yola devam etmek mümkün değildi, demokrasiye geçilecekti ama bunu başarmak da o kadar kolay değildi. Çünkü eski rejimin ayrıcalıkları olduğu gibi devam ediyordu. *Diktatörün fiziksel varlığı ortadan kalkmıştı ama onun kurduğu kurumlar da yine canlı bir şekilde ayakta idi.* Siyasi bakımdan da neredeyse tam olarak bölünmüş bir toplum vardı.

Bu süreçte bir anayasa gerçekleştirildi. Bu kadar bölünmüş bir toplumda, eski siyasi gerilimlerin ya da fay hatlarının yeniden gün yüzüne çıktığı bir 40 yıl sonrasında bu gerçekleştirildi. Yeni anayasanın temeli de 1977 tarihli siyasi reform kanunu oldu. Bu siyasi reform kanunuyla demokratik bir anayasa yapılmasının önündeki tartışmanın önü açılmış oldu. Yasaklar kaldırıldı ve bir müzakerenin gerçekleştirilebileceği bir zemin oluşturuldu. Bu süreçte elitlerin rolü de çok önemliydi, gerçekten yapıcı olduklarını da söyleyebiliriz. 1977 seçimlerinde İspanya Meclisinde seçilen partiler kendilerini uzlaşmak zorunda hissediyorlardı. Bir şekilde geçmişin yükünü sırtlarından atıp yeni bir düzen kurmanın moral sorumluluğunu üstlerinde hissediyorlardı. Siyasi partiler arasındaki bu uzlaşma ya da çatışma aslında toplumu önemli ölçüde etkileyebilecek bir nitelik taşıyordu. 1977 yılı Ağustos ayında Meclisin anayasa komisyonu yeni anayasayı hazırlayacak 7 parlamento üyesini seçti. Bu 7 üye de uzlaşma ruhuyla hazırladıkları anayasayı 1978 başlarında 36 kişilik bir komisyonun önüne getirdiler. Tabii uzlaşma kolay olmadı. Çok temel tartışma mevzuları vardı. “Üniter devlet yapısını korumak” isteyenlerle daha “federal ya da ayrılıkçı” bir sistemi benimseyenler vardı. Bu başlangıçta birbirleriyle uzlaşmaz görünen iki istek sonuçta yeni anayasada bugün dışarıdan bakanların “demokratik üniter görünümlü federasyon” diye adlandırdıkları bir sistemle hal edildi. Burada uzlaşma böyle sağlandı. *Bugün İspanyaya adı konulmamış federalizm* deniyor.

İkinci büyük tartışma konusu dindi. *Bir kısım vatandaş mutlaka katolik devlet ısrarındaydı, bir kısmı da laik devlet olsun diyordu.* Bunlar da ilk bakışta uzlaştırılması imkânsız bir çelişkiyi yansıtıyordu ama iki taraf da din ve vicdan özgürlüğü konusunda uzlaştılar. Aslında katolik devlet isteyenlerin de laik devlet isteyen sol tarafın da içinden önemli bir bölümün din ve vicdan özgürlüğüne aykırı düşünmediği biliniyordu. Bu biraz da oranın kendine özgü koşullarında gerçekleşti. Mesela *Emilio Alonso Attard*'ın başkanlığındaki bir süreçti bu. Çılgın olarak adlandırılan bir adamdı ve uzlaşmayı kimi zaman Madrid'in apartman dairelerinde kimi zaman lokantalarında sabah kadar süren tartışmalar, ayrılmalar tekrar biraraya gelmeler şeklinde devam ettiler ama sonunda uzlaştılar. Sonuçta 31 Ekim 1978 günü metin Cortes (İspanyol Meclisi) tarafından onaylandı ve bazı kesimlerin kendilerini yine de dışta hissetmesine rağmen bir mutabakat anayasası olarak adlandırılabilen bir metin ortaya çıktı.

Kral'ın ifadesi güzel. Mutabakat anayasası için diyor ki: “Yeni demokratik anayasa uzun, karmaşık, gereksiz, ayrıntılı, tımtırlı ve tekrarlayıcıydı. Ama bununla beraber önceki bütün İspanya anayasalarından farklı olarak çok farklı bir avantajla sahipti. İspanya tarihinde ne bir tarafın tek yanlı olarak empoze ettiği ne de tek bir ideolojiyi yansıtan bir anayasaydı. Farklı bakış açılarının sentezlenmeye çalışıldığı bir metindi. Ama sonuçta onlar da muradına erdi.”

Bizde şimdi ilk defa birilerinin hazırlayıp yememiz için önümüze koyduğu bir anayasa yerine, kendimiz bir ana-

yasa yapmayı konuşuyoruz. Aslına bunu konuştuğumuz ortam bile bizatihi heyecan verici diyebilirim. *İlk kez biz bürokratik oligarşinin bir ölçüde geriletildiği, Kürt sorusunda da bu asimilasyon, tebcir ve şiddetin dışında ilk defa hak temelli bir perspektiften bir çözüm anlayışının gündemde olduğu, Alevi açılımının gündeme geldiği bir ortamdayız.*

Başörtülü kadınların eğitim öğretim ve çalışma haklarının iade edildiği bir ortamdayız. Azınlık vatandaşların Lozan'dan kaynaklanan haklarının iade edildiği, ya da esas olarak evrensel hukukun sağlanması çabalarının olduğu bir ortamdayız. Buna karşı ciddi bir bürokratik refleks de var tabii. Ama yine de bir avantajımız, dışarıdan esen rüzgârlar, içerideki demokratik teknenin yelkenlerini dolduruyor ve onların işini kolaylaştırıyor.

Acaba bizim Meclisimiz İspanya'daki başarıyı sağlayabilir mi? İspanya'nın pek çok avantajı vardı. Bir kere güçlü bir Kralı vardı. Bizdeki cumhurbaşkanının temsil ettiği gücün çok daha üstünde dirayetli bir kral'dı. Belirleyiciydi ve darbe sürecinde de çok halim selim olmadığını gösterdi. Gerektiği zaman tabiri caizde torbadaki yüzünü tam zamanında çıkarmayı da bildi. Bu avantajın önemli bir bölümünden yoksun olduğumuzu düşünüyorum.

Bizdeki başka bir husus da baraj sorunudur. *Yeni anayasa eğer Mecliste yapılması söz konusu olacaksa; toplumdaki çeşitlilik ve çoğulculuğun Meclise yansiyebileceği bir zemin bizde gerçekten eksik. Yüzde birlik bir kesim dahi*

olsa mutlaka onların iradesinin de yansımaları gerekir. Bu sadece politik değil ahlaki bakımdan da ciddi bir eksikliğe işaret ediyor. Bizde İspanya'dakinden farklı olarak ayrıcalıklarının demokrasi ve uzlaşma pahasına törpülemeye hazır büyük bir sağ parti, CHP'yi kastedecek olursak, İspanya'daki gibi hazır değil bence. *CHP içindeki değişimlerden de umutlananlardan değilim.* Belki İspanyanın bir avantajı da orada *Hürriyet* gazetesinin olmamasıydı. Bu süreci ciddi anlamda başlangıçta reddetmeyecek ama içten içe sabotaj etmeye hazırlanacak bir basın Türkiye'deki kadar başka bir yerde var mıdır, bilmiyorum. O bakımdan avantajlar ve dezavantajlar var. CHP ve MHP'nin böyle bir mutabakat anayasasına razı olacağını pek zannetmiyorum. AKP'nin içinde de devletçi, milliyetçi ve statükocu bir damar var. Özellikle kriz zamanlarında bu damar ortaya çıkıyor veya bir reform iradesini sulandırmaya veya olabilecekken etkisiz hale getirmeye yönelik ciddi anlamda etkide bulunuyor. Bunlardan da korkmak lazım.

Bir de Türkiye'deki sorun sadece ideolojik değil. CHP'nin ve MHP'nin ama özellikle de *CHP'nin temsil ettiği bir ayrıcalıklı zümre var. O zümrenin çıkarlarını koruma meselesi var. Sorunun sadece ideolojik değil sınıfsal ya da zümrevi bir boyutu da var. Bu da sadece ikna ile "gelin hep beraber demokrasi yapalım" demekle olmuyor. Ordudan aynı şekilde gelecek bir engelleme çabası söz konusu olacak.* Şu anki Meclisten İspanya'daki gibi bir mutabakat anayasasını beklemek çok gerçekçi değil diye düşünüyö-

rum. İsterseniz metni *Thomas Paine* dönüp yazsın, yine fazla bir faydası olmayacaktır.

Bir de bizim” sivil anayasa olsun” diyen arkadaşlarımızın da ortaya çıkacak olan sivil anayasayı kastettiklerinden çok emin değilim. Onların zihnindeki “demokratik laik çağdaş sosyal hukuk devletine uygun” o metin olmazsa onlarda da 1982 anayasası ruhunun yeniden canlanması riski var. *Sivil anayasa çok muhtemeldir ki bizim istediğimiz metin olmayabilir. Ama bu kötü bir şey değil.* Yani başlangıçta istediğimiz olmayacak tabii ki, tek başına hiçbirimizin istediği bir metin de olmayacak ama bir dengeyi yansıtacak. İşte burada süreci sahiplenmenin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Burada aşağıdan yukarıya anayasayı inşa etme çabalarının çok önemli olduğunu düşünüyorum. Aslında işimiz bu anlamda çok zor değil. *Bunu yukarıdan aşağıya inşa ederken özellikle Türkiye’deki bazı çevrelerin bahsettikleri “muhayyel bir halk” vardır. Çok hayali birşeyden bahsederler ve realiteye döndüğü zaman o hayal silinir.* Ben onu kastetmiyorum, aslında fiilen başlamış olan ve bugüne kadar yapılmış olan pek çok çaba var. Bu çabaların geldiği noktalar var ve bunlar birbirinden çok da uzak değil. Bir anayasanın tartışılması gereken ya da tartışılan hususları çok fazla değil. Sivil ve siyasal haklar konusunda ya da diğer birçok konuda, örneğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin pek çok hükmünün kabul edilmesi zaten söz konusu. Asıl konuşulan “ üç ana noktada” toplanabilecek konu ya da konular.

Birincisi, “devletin ideolojik tarafsızlığı.” Yani anayasanın *Başlangıç* maddelerinde ifadesini bulan bir ideolojiden arındırılması. İkincisi, “etnik tarafgirlikten arındırılması,” üçüncüsü, de “din ve vicdan özgürlüğü” meselesi. Aslında bu üç noktada da Türkiye’de belli bir yere doğru gelindiğini düşünüyorum. Bu anlamda sivil anayasa girişimleri açısından yolun başında değiliz. Mesela “Anayasamı İstiyorum, Barış Meclisinin çalışması, Sivil Anayasa Girişimi, Diyarbakır Barosunun” yaptığı çalışma, “13 Eylül Hareketi” ki, gençlerin oluşturduğu bir hareket, farklı sivil toplum örgütlerinden gelen gençler, “Yetmez Ama Evet” için çalışmışlardı. Asıl hedeflerinin 13 Eylül’den itibaren başlayacak olan sürece sahip çıkmak olduğunu ifade etmek için kendilerine bu ismi koymuşlardı. “Bizim işimiz 12 Eylül’e kadar değil, sonrasında” diye. “Türkiye Küçük Millet Meclisleri” var. Muş’tan, Tekirdağ’a kadar. “Yetmez, Yeni Bir Anayasa İstiyoruz Girişimi” var, “Sivil Dayanışma Platformu” var ki, bildiği kadarıyla 400 den fazla sivil toplum örgütünü bünyesinde barındırıyor.

Türkiye’de genellikle gündemde olan konular uzun zaman tartışılıyor bir yerlere geliniyor, sonra o yakıcı gereklilik ortadan kalkınca başa dönüyoruz. Bu sefer böyle yapmaya gerek yok. Bu üç konuya ilişkin demokrat çevrelerde ki, bunların içinde soldan sağdan liberal kesimden insanlar var, uzlaşma eğiliminin olduğunu görüyorum. Belki *yapılması gereken şey bu süreçte işi Mecliste yapmaya çalışmak ama Meclise bırakmamak* ve bu çalışmalarını koordine et-

mek, “harç” olabilmek. Sivil anayasaya ilişkin şimdiye kadar alınan yolları birleştirmek gerekiyor diye düşünüyorum. Birbirinden bağımsız faaliyetler arasındaki koordinasyonu sağlamak gerekiyor.

Meclise gelen, bu temel noktalarda uzlaşmış metin ağırlıklı olarak demokratların rengini taşırsa Meclis tarafından onaylanmasa bile halk tarafından onaylanır. *Yücel* hocanın söylediği gibi, nihayetinde halka gidilmesi şeklinde olabilir. Belki bu süreçte ortaya çıkacak olan anayasa ideal bir anayasa olmayabilir ama bana öyle geliyor ki 1977’de İspanya’daki siyasi reform yasasında olduğu gibi belki ileride daha ideal ve düzgün bir anayasa yapılmasının yolunu açabilir. O kadarı bile kardır diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Yücel Sayman: Teşekkürler Berat. Konuşmalar geliştikçe ben hala halk, halk diye tutturmuşum, galiba kendimi sonunda *asli kurucu iktidar olarak görmeye başlayacağım*.

Şimdi tartışmalara geçiyoruz.

Bir saatimiz var.

Başlayalım lütfen.

İkinci Oturum: “Anayasanın Yapılış Yöntemi” Sorular - Cevaplar

Şerif Bayram. Sorumu *Zafer* hocaya yöneltiyorum. Belki *Nur* Hanım da yanıt verebilirler. Parlamentonun anayasayı yapması gerekliliğinden bahsedildi. Ben bu referandumda ortaya çıkan sonuca biraz değinmek istiyorum.

Yüzde 58 ve 42 olarak değerlendirildi nedense. Ama ortada yüzde 27 boykot ve seçime katılmayan bir kitle var. Evet’in oranı yüzde 42 civarlarında, hayır’ın ise yüzde 30. Halkın bu seçime karşı ilgisizliği ve duyarsızlığının nedeni bence siyasi partilerin halka yeterli güveni ve duyarlılık ortamını yaratamamasıdır.

Bu yüzde 27’lik halk kitlesi, normal seçimlerde de yüzde 22 civarındaydı. Anayasa gibi toplumun tümünü kapsayacak, herkesin duygu ve düşüncesini ifade etmesi gereken, yazılı metnin oluşturulması konusunda halkın küçümsenmemesi ve onların da bu sürece katılması için siyasi partilerin daha duyarlı davranması gerekir. Onlardan gelecek fikir ve öneriler çerçevesinde, halk toplantılarında, köy toplantılarında dile getirilecek duygu ve düşüncelerin siyasi partilere bir fikir vermesi konusunda partilerin duyarlı davranması gerektiğine inanıyorum.

Bu konuda özellikle parlamento içinde olmanız nedeniyle, şunu da söylemek istiyorum. Yüzde 58 oran, Berat hocanın da belirttiği gibi, “yetmez ama evet” diyen ve AKP çizgisinde olmayan insanların, 82’den bu yana anayasa de-

ğişikliği ile ilgili fikir ve düşünceleri var. Karşı çıkanların da büyük bir kısmı aslında değişiklikten yana ama bunun toplumun fikri olarak parlamentoya yansımamasından doğan durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Hüseyin Ergün: Eğer izin verirseniz, bir şeyler söyleyeceğim ve sonra “öyle mi?” Diye bitireceğim. Birkaç dakika sürecek. Bu yöntem doğru değil dersiniz de hemen yerime oturmaya hazırım.

Yücel Sayman: Ben moderatör olarak konuşmacıların sözünü kesme yetkisine sahip değilim, aynı şekilde sizin de yönteminize karışma hakkına sahip değilim. Siz kendiniz değerlendirebilirsiniz Hüseyin bey.

Hüseyin Ergün: 1968'de Türkiye İşçi Partisinin üçüncü büyük kongresinde tüzük tartışması vardı. O tartışmalar sırasında rahmetli *Can Yücel* söz aldı ve dedi ki, “sosyalizm tüzük meselesi değil, ..üzük meselesidir”. Bunu neden söylüyorum. Bu sayın *Hatemi*'nin dediği gibi değil. Yani bu anayasa vs. gökten inmedi, yerden çıktı. O yüzden, *her toplumun bir anayasa kapasitesi var*. Biz 1982 anayasası ile yönetiliyorsak bu böyle bir kapasitemiz olduğu içindir. Şimdi bu kapasiteyi aştığımız için, ulusal gelirimiz on bin dolara yaklaştığı için, üniversitelerde okuyan çocuk sayımız 3 milyona yaklaştığı için böyle bir meselemiz yeniden ortaya çıktı. Mesele, insanın ayağa kalkması. İnsan ayağa kalkınca

hakkını arıyor. Geçimini sağlayınca, dünyayla iletişime geçince hakkını arıyor ve böylece Türkiye ileri bir süreci yaşıyor diye düşünüyorum. Zaten bir anayasanın yapımı sosyal kuvvetler dengesine, eğitilmişliğe bağlı olduğu gibi, uygulanması da ona bağlı. Biz aslında anayasayı her gün yeniden yazıyoruz. 1970’te Türkiye İşçi Partisi Kürt konusunda bir karar aldı. Başka kararların arasında bu da vardı ve 1971’de partimizi kapattılar. Kabaca söylüyorum, biz Kürde, Kürt dediğimiz için partimizi kapattılar. Kürde, Kürt demek yasaktı. Şimdi herkes diyebiliyor, onunla da kalmıyor, gel Kürt kardeşim sizinle konuşalım diyor. Birileri anayasayı yeniden yazmış demek ki. Şimdi hiçbir partiyi Kürde, Kürt dedi diye kapatmak insanın aklından geçmiyor.

Kapasitemiz yükseldi, ama metin ona uygun değil. 1991’de Cumhuriyet gazetesinde, *İlhan Selçuk* falan gitti. *Hasan Cemal* Genel Yayın Yönetmeniydi. Haftada iki üç tane yazı yazıyordum. İki üç ay sürdü. Bu yazılardan bir tanesinin başlığı “anayasa olmasa daha iyi” idi. Şu anda da böyle düşünüyorum. Anayasa olunca biz toplumsal gücümüzü tam yansıtamıyoruz. Siyasi partiler yapacaklarını tam yapamıyorlar, toplumsal itişme tam gerçekleşmiyor. O yazının bir paragrafında, “mutlaka yapacaksak üç maddelik bir anayasa yapalım” demiştim.

Birincisi, “Türkiye cumhuriyeti insan haklarına dayalı demokratik bir hukuk devletidir.” İki, “hak ve hürriyetler yargı teminatı altındadır”. Üç, “bu yasa yayınlandığı tarihte yürürlüğe girer” Bu bize yeter demiştim. Fakat yetmiyor ve

mutlaka bir anayasa yapmak istiyoruz. 1876'da Teşkilat-ı Esasiye, gibi bir şekilde, Doğu toplumu olmaktan gelen bir mucize bekleme alışkanlığımız da var. Mucize o kadar kolay olmuyor. Eğer yeni anayasa yapacaksak, *Nur* hanımın da söylediği gibi, bunun bir zorluğu var. Mevcut anayasa diyor ki, “şu şu maddeleri değiştiremezsin.” Onun için, benim önerim, öncelikle *meclisin mevcut anayasayı ilga etmesidir*. Askerler nasıl iki defa 1924 ve 1961 anayasalarını ilga ettiler, seçilmiş bir meclis de bu anayasayı ilga etsin. Ondan sonra biz serbest olalım ve bu toplumun kapasitesi neyse ona göre anayasayı yapmaya başlayalım.

Berat bey İspanya örneğini anlatırken bize de bir sürü ilham verdi. Hakikaten *bir yandan bir balk tartışması yapılabilir*. Sivil toplum örgütleri, siyasi partiler. Biz siyasi partileri pek sevmiyoruz ama belki de halkın en çok katıldığı süreç o siyasi partiler süreci yani seçimler sürecidir. Tam uzlaşma elbette ki şart değildir. Olursa iyi olur, ama şart değildir. *Tophumu o günkü algısına, gücüne, kapasitesine göre bir uzlaşma yapılır ya da yapılmaz*. Biz onu yeniden yorumlayarak bir 50 sene daha devam edebiliriz. Otuz senedir devam ettik.

İçerik meselesine gelince, birincisi “insan hakları garanti altına alınmalıdır.” İkincisi, “Türkiye'deki insanlar arasındaki ayrımcılık ortadan kaldırılmalıdır.” Ben vatandaşlık maddesini yazacak olsaydım, şöyle yazardım. “T.C uyuşuğu bir ana veya babanın çocuğu veya yasa uyarınca yurttaşlığı sonradan kazanan kişi T.C vatandaşlarıdır.” Ne Kürt ne

Türk demeden, hepimiz buranın vatandaşıyız denebilir. Anayasalar, özellikle 1961 ve 1982 anayasaları siyasi iktidarlara programlarını uygulama şansı vermiştir. 1960dan beri başlıca sıkıntılardan birisi de budur. Türkiye'deki sağ partiler de bunu çok kullanmışlardır. Sol partilerin zaten bu konuyla ilgili ciddi bir dertleri yok. Bana kalırsa bu anayasayı ilga edelim ve on sene anayasasız yaşayalım.

Teşekkür ederim.

Muhammed Özkan: Avukatlık yapıyorum. Sayın *Yücel Sayman*'a soruyorum. Ben *asli kurucu iktidar* kavramına karşı *asli kurucu ortak* kavramını ortaya atıyorum.

Bilindiği gibi ticaret kanununa göre bir anonim şirketinin kurulması için beş tane asli ortak ve 5 bin TL para gerekiyor. Bu 5 ortaktan bir tanesi 100 TL koysa dahi asli kurucu ortak olarak noterde kendisini tescil ettirebiliyor. Bu kurulan anonim şirket kısa bir zamanda büyük bir holdinge dönüşse ve trilyonlarla oynamaya başlasa, borsaya açılrsa, yüzde 25 hissesini halka satsa ve ben halktan biri olarak bu hisseyi satın alsam ve şirket merkezine gitsem, şirket görevlileri beni tanımazlar. Çünkü ben hissedar ortağım. Ama 100 TL ile ortak olan asli kurucu ortak fabrikaya geldiği zaman ayağının altına kırmızı halılar serilir ve kapıda karşılanır.

1924 anayasasından beri yapılan bütün anayasalarda bir kurucu bir de hissedar ortak söz konusu. İster Kürt vatandaşları, ister bizim gibi fani Türk vatandaşları olsun, hissedar ortak diye anılabilecek mahiyette ortakları içeren

bir sistemle yaşıyoruz. Bu hissedar ortakları kurucu ortak durumuna getirmek için az önceki beyefendinin söylediği gibi mevcut anayasayı ilga edip, yeni bir sistem kurmaktan başka bir çaremiz var mıdır?

Ömer Ağın: Kimi arkadaşların konuşmalarındaki bazı pasajları dinlerken, aklıma Diyarbakır'ın bir kazası olan Hazro'da geçen bir olay geldi. Köylüler hazine arazisini ekip biçiyorlar. Fiilen işgal etmişler. Ağa da buna karışmıyor. Karasaban yerine traktör giriyor. Ağa daha fazla toprak işleyebilir hale geliyor. Köylülerin elindeki toprakları da almaya çalışıyor. Kavga çıkıyor. Jandarma geliyor, köylülerden birinin kafasını kırıyorlar. Öbür köylü de direnen köylüye diyor ki, “kanuna şikâyetle bulun.” Diğeri de diyor ki, “kanun nedir ki, biri söylüyor biri yazıyor.”

Senelerdir anayasa da bazı kesitler için böyle oldu. Birileri söyledi, birileri yazdı. Biz bundan sonra anayasaları birinin yazmasını değil de herkesle birlikte yazmak istiyorsak, o zaman gerçekleri görmek lazım. Bu gerçeklerden birincisi, Kürtlerin yaşadığı yer, bir coğrafyadır. Bu coğrafya, ayrı bir ülkedir. Bunu kavramak lazım. Bu ülkenin kendisine göre özellikleri var, bunu tartışacak zaman şu anda yok. İkincisi de, Kürtlerin kendine özgü gelenekleri ve görenekleri var. Bir takım hakları gasp edilmiş, bu gasp sonucu Kürtlerin bir mücadelesi var. Bu mücadelenin bir sonucu olarak, Türkiye bir değişikliğe gitmek istiyor. Tam burada, artık sadece düşünceyi değil, düşünce tarzını da değiştirmek gerekiyor.

Öyle bir tarz geliştirmeliyiz ki, bu halk, bu yaşananlar gelecekte de şimdi öngöremedikleri bazı sorunlarını buluşturdıkları tarzlarla ve yöntemlerle rahatlıkla çözebilsinler. Bu sadece akademik açıklamalarla mümkün olmaz. Bu günkü somut duruma baktığımız zaman seçim yasalarında bir değişiklik yapılmadan, baraj makul bir düzeye indirilmeden (ki bizim isteğimiz barajın tamamen kaldırılmasıdır), terörle mücadele yasası değiştirilmeden; yani demokrasiye giden düşünce tarzının yolunu açan yollar bulunmadan, siz istediğiniz kadar meclis oluşturun, bu meclis istediğiniz kadar “demokratik” yöntemlerle çalışmaya çalışsın (bunları elbette ki küçümsemiyoruz) faydası yoktur. Cumhuriyet tarihine baktığımız zaman bunun çok somut örnekleri vardır. 1920 anayasasında ve o günkü mecliste Kürdistan mebusları var, bu isim de o mecliste var, yanılmıyorsam 75 tane. Ama bundan önceki mecliste *Orban Doğan* yaka paça sürüklenerek Meclisten atıldı. *Abmet Türk* ve *Aysel Tuğluk* şu anda meclise dönemiyor. AKP anayasa değişikliğinden bahsediyor. Bunlar tartışılmadan ve müzakere edilmeden, sadece AKP’li bazı kişilerle bu iş yapılamaz. Bu genellemenin üstüne, *Zafer* hocama şunu sormak istiyorum.

Bu tür değişiklikler olmadan, demokratik bir anayasayı sağlayan bir meclis oluşturmak mümkün mü?

Ayşe Gözen. Aslında benden önceki konuşmacı benim sorumu sordu ama ben yine de soracağım. Öncelikle *Zafer* beyin sorusuna yanıt vereceğim. Seçim barajına fazla mı

takıyoruz? Dedi. Ben, hayır fazla takmıyoruz diye yanıtlıyorum. Demokratikleşen bir Türkiye'den bahsediyoruz, demokratik bir anayasa peşindeyiz. Yasamanın ve yürütmenin böylesine bir seçim barajında halen ısrar ediyor olmasını nasıl içine sindiriyor?

Zafer Üskül: 1965 seçimi sonucunda ortaya çıkan tablodan söz etmiştim. Ama bu kadar takmayalım derken, barajla ilgili fikrimi söylemedim. Ben burada kendi adıma bulunuyorum. Bu toplantıya *Zafer Üskül* olarak davet edildim. AKP'yi temsil ederek gelmedim. Parti yönetiminde bir görevim yok. Kişisel düşüncelerimi açıklıyorum ve açıklamaya devam edeceğim.

Benim içime sinen şeyler vardır, sinmeyen şeyler vardır. Bunun çok da fazla önemi olmayabilir. *Barajın yüksek olduğunu şimdiye kadar ben çok söyledim.* Hiç olmazsa yüzde 5'e düşürülmesi için birçok çok açıklama yaptım.

Bunu kişiselleştirmekten öte, başka bir tartışmayı daha doğru bir zeminde yapmaya çalışalım.

Hem seçime katılma hem de kullanan oyların parlamentoya yansımaları konusunda eğer seçimin sonucunda gerçekten yüksek bir temsil söz konusu ise, farklı düşünceleri temsil eden siyasi partiler parlamentoya girebilmişlerse, böyle bir parlamentonun kendisini kurucu iktidar olarak kabul edip, anayasa yapmaya girişmesinde hiçbir engel yoktur. Demek istediğim budur. 2002 seçiminde bunu söylemedim çünkü orada oyların yüzde 45'i meclise yansımaları

mıştı. Ama 2007’de yüzde 85’i yansıdı, 7 siyasi parti temsil ediliyordu. Bunda anlaşılacak birşey yok herhalde. Bu Kürtlerin durumu ile ilgili sizin kişisel düşünceniz olabilir. Ama herhalde siz de Türkiye’deki Kürtler adına konuşmuyorsunuz, değil mi? Bunu belirtirseniz herkes daha sağlıklı değerlendirmeler yapabilir. Çünkü Kürtlerin içinde sizin gibi “orası ayrı bir ülkedir” diye düşünen de var, “hayır orası ayrı bir ülke değildir, Türkiye’nin bir parçasıdır” diye düşünen insanlar da var ki, bunlar seçim sonuçlarına baktığınız zaman çoğunlukta. O bölgede AKP en çok oy alan birinci siyasi parti. Seçim sonuçlarına bakıyorsunuz değil mi? Dolayısıyla böyle genellemeler bazen bizi çok yanlış yerlere götürüyor. Genelleme yapmaktan sakınmak lazım. Toplantımızın konusu içerik olmadığı için ben içerik ile ilgili hiçbir şey söylemedim. Bu konuda da söyleyeceklerim elbette var. Ama bir anayasa yapılacaksa bu anayasanın her şeyden önce Türkiye toplumunu bir arada, barış içinde yaşatmanın koşullarını sağlayacak bir anayasa olması lazım. Hem insan hakları hem de yönetim mekanizmalarının kurulması bakımından. Ama siz daha tartışmanın başında, “orası ayrı bir ülkedir” diye girerseniz, farklı bir noktaya gideriz. O zaman “iki ayrı anayasa” yapılması fikri ortaya çıkıyor demektir. Türkiye’de böyle bir talep yok. Kürtleri temsil ettiğini söyleyen partinin bile böyle bir talebi yok. Ben şimdiye kadar duymadım.

Ama kuşkusuz, henüz *ifade özgürlüğünün önünde bazı engeller varken, bütün konular bütün ayrıntılarıyla*

tartışılabilir mi, her türlü talep ortaya konabilir mi diye sorulabilir. Bu bir ölçüde doğrudur, yanıtı da kolay verilecek bir şey değildir. Hala *engeller var*, yok değil. Ancak şuna katılmam mümkün değil. Hep konuşulsun konuşulsun diyoruz. Benim bildiğim en az 25 senedir bu anayasa tartışılır. Hazırlanan anayasa taslağı sayısın hepimiz unuttuk. 1991'de aralıksız beş gün, Maçka'ya kapanıp anayasayı tartışmıştık. Her gün herkes tartışıyor, hala tartışmaya ihtiyaç var, hala halka anlatmaya ihtiyaç var. "Hala bu işi siyasete bırakmayalım biz yapalım deniliyor." Siyasetçi farklı bir yaratık mı? O da bu toplumun insanı ve etkilenen bir insan. Üstelik sivil toplum kuruluşlarında çalışanlardan çok daha fazla etkilenen bir insanlar. Hele hele *bir kitle partisiyseniz, büyük bir partiyseniz, toplumun çok değişik kesimlerinden oy alıyorsunuz, hepsine hak vermek zorundasınız.* İktidar da olmuşsanız iktidarınızı kullanırken tüm bu farklı kesimlerin taleplerine cevap vermek ihtiyacı içinde hareket etmek zorundasınız. Bunların içinde, Türkler de var, Kürtler de var, Aleviler de var, zenginler de var, fakirler de var, işçiler de var, işverenler de var.

Kitle partisi olmadan da iktidar olunmuyor. "Siyasetçiyi bırakın biz yapalım" diye bir şey yok. Tabii ki "sadece temsilcilere bırakalım" da demiyorum. *Katılımcı demokrasinin mekanizmalarını kullanarak bunu yapalım.* Ama sonuçta siyasetçi yapacak. Anayasa kahvede yazılmayacak, Mecliste yazılacak. Ama kahvedeki toplantılar, konuşmalar, fikirler Meclise gidecek insanları da etkileyecek. Mecliste de anayasayı yazmak üzere toplananlar onları dikkate alacak.

Hükümeti bir tür “milli koalisyon gibi yapalım, o zaman siyasi partiler de belki anayasa konusunda daha kolay uzlaşır,” bu da olmaz. Bu rica işi değil, yasama işi. Daha ötesine gidiliyor. Şu anda *AKP'nin önerisi nedir? Herkes taslağını yapsın, çalışmasını yapsın ve seçim kampanyasında millete anlatsın. Sonra Meclise gelelim, bütün grubu olan siyasi partilerden eşit sayıda kişi alarak bir komisyon kuralım.* Bunlar çalışsın, bir taslak hazırlayıp anayasa komisyonuna getirsin. Bundan daha adil, bundan daha katılımcı bir modeli olan varsa söylesin. Önerilen komisyonda partilerden eşit sayıda üye olacak.

İşi oluruna bakmak lazım. “İktidar olmuşsunuz, 300 milletvekili ile gelmişsiniz ama hükümeti öbür partiyle paylaşacaksınız.” Hangi parti yapar bunu? Çok istisnai. Ya savaştan sonradır, ya olağanüstü başka birşey olmuştur. 1991 yılı seçim sonucunda DYP ve SHP bir ve ikinci parti olarak geldiler. Birisi merkez sağ, birisi merkez soldu. Ortak bir hükümet kurdular. Bu hükümetin Türkiye'nin temel sorunlarına çözüm bulması beklenebilirdi. O dönemde bundan daha iyi bir fırsat yoktu. Üstelik *1991 seçimine bütün partiler yeni bir anayasa yapma vaadiyle gittiler, taslaklar hazırladılar. Onlar yapabiliyordu ama olmadı, başaramadılar.* Laiklik sorununu çözebilirlerdi. Kürt sorununu o dönemde çözebileceklerinden emin değilim çünkü o dönem henüz tartışmanın başlangıcındaydık. Ama bazı önemli meseleleri halledebilirlerdi. Hayır, hiçbirini halletmediler, YÖK'ü bile kaldırmadılar. Bunu vaat ederek geldiler ama kaldırmadılar.

Demek ki hükümeti ortak kurmak, sisteme yön vermek açısından tek başına yeterli bir çözüm olamıyor. Burada niyetler önemli. Şöyle bir sonuçla karşılaşyoruz. İyi güzel de, mecliste siyasi partiler anlaşamadı. Bunlardan bir tanesi komisyona üye vermiyor. O zaman ne olacak? Bu mesele sürüncemede mi kalacak? İş şu noktaya gelebilir. Siyasi partiler böyle bir çalışmayı kabul edip biraraya gelebilirler. Ama o zaman toplumdan çok daha büyük bir desteği almak zorundalar.

1961 anayasasının uygulandığı bütün dönemi hatırlayın. Eski Demokrat Partililer o anayasanın hazırlanmasına katılmadıkları için 20 yıl boyunca bu anayasa ile ülke yönetilmez denmiştir. Şimdi olsalardı belki farklı bir anayasa ortaya çıkmayacaktı, uygulama çok daha herkesin kabul edildiği bir biçimde sürüp gidecekti. Eğer bir siyasi parti ısrarla “hayır ben bu işte yok um, katılmıyorum” derse, belki de onların toplumdaki karşılıklarını çalışmanın içine bir şekilde almayı sağlayarak, yeni bir anayasa yapma girişimi başlatılabilir.

Artık hakikaten yeter, bizler bu konuyu tartışmaktan yorulduk. Toplumun da böyle bir isteği var, bu elbise artık dar geliyor, sıkıyor, eskidi, paramparça oldu. Üstelik anayasa hukukçuları çok iyi bilirler ki bütün “bu kısmi değişikliklerle birbiriyle uyumsuz maddelerin yer aldıkları bir anayasa” ile de karşı karşıyayız. Boşlukların doğduğu, bazı konularda açık noktaların ortaya çıktığı bir anayasa ile karşı karşıyayız.

Ne açıdan bakarsanız bakın, artık yeter. Bu *anayasa artık çöpe atılmalıdır, yerine yenisi yapılmalıdır*. Hepimizin yapması gereken bu fikri bütün topluma yaymak, şimdiye kadar yapılan bütün tartışmalardan ve hazırlık çalışmalarından yararlanarak siyasi partilerin de yeniden hazırlanmasını teşvik etmek, seçimlerden sonra da yine aynı talebi, aynı toplumsal baskıyı siyasi partilerin üzerinde uygulamaya devam etmektir. Başarabilirsek ne mutlu, teşekkür ederim.

Nur Uluşahin: Ben kendi görüşümle ilgili Zafer hocama yanıt vermek istiyorum. Çoğunluktaki bir partinin asgari çoğunluk kabinesi yerine geniş koalisyonla başvurması çok istisnai olarak görülebilir. Bu doğrudur. Ancak ben bu istisnai durumu Türkiye'nin uzun yıllardır yaşadığını düşünüyorum. Bundan daha gerekli, daha olağanüstü bir dönem düşünemiyorum. Madem bu noktaya gelindi, *bemen her partinin içerisinde kemikleşmiş, değişime engel olmak isteyen bir kesim var*. Biraz önce Berat bey AKP için bir analiz yaptı. CHP'yi zaten son günlerde canlı yayında sürekli seyrediyoruz. Yoğun bir değişim çabası, aynı oranda da değişime karşı yoğun bir direnç var. Siyasal partilerdeki bu dirençleri kırmanın ve uzlaşmayı sağlamanın bir yolu olması gerek. Bir tarafta PKK ateşkes ilan etti deniliyor, bir taraftan da Taksim'de bomba patlıyor. BDP cephesinde de, aynı şeyi yaşıyoruz. Çünkü hiçbir parti aynı görüşte olanlardan müteşekkil bir mono blok değil. O zaman belli bir noktada buluşabilmek için, bu görüşleri azınlık olmaktan

çıkarıp çoğunluğa dahil etmelisiniz; iktidara ortak etmelisiniz ki uzlaşmak için nedenleri olsun. *Biz türdeş bir toplum değiliz*, benim analizim bu yöndeydi. Derin çizgilerle bölünmüş, her çizginin de altında alt kültürlerin olduğu bir toplumuz. Yazın tatile gittiğimde bile o çevrede AKP'ye oy veren insanların nasıl dışlandığını, komşularıyla ilişki kuramaz hale geldiğini, konuşmadığını, 20 yıldır tanışan insanların birbirine düşman olduğuna şahit oldum. Bundan daha olağanüstü bir durum olur mu biliyorum.

Ben bu ülkede kimseyle konuşamamak nedeniyle yaşamaktan sıkıldım artık. Bu kutuplaşmayı çözmek için çoğunluk partisinin de birşeyler yapabilmesi gerekir. “Şu kadar bakanlıktan şu kadarını bir başka partiye verseler ne değişir,” ben bunu anlamıyorum. Eğer amaç ülkeye hizmet etmekse tabii. Ben çok dışarıdanım, halkım. Benim mantığım bunu kavramıyor. Eğer CHP veya Kürt partisi, türban meselesini çözme konusunda tabanına da bir gerekçe gösterebilecekse,”ben koalisyon ortağım, o nedenle uzlaşmak zorunda kalıyorum” diyecekse, bu iktidarın başarısına ortak olmak o parti mensupları için bir itici güç olacaksa, neden böyle bir şey olmasın. Aksi halde yıllardır yapılan bu toplantılar yapılır, hiçbir şey olmaz. *Eğer çoğunluk partisi yeni anayasayı aynı yöntemle yaparsa o da Anayasa Mahkemesinin önüne gider, değiştirilemez olan maddeleri Anayasa Mahkemesi iptal eder, yine bir tür darbe yaşayan toplum oluruz ya da yapılan değişiklikler 12 Eylül referandumunda yapılan değişiklikler gibi olur. Yine*

Mecliste bunun tartışması yapılır, yine sorun olur, yine toplumu gerer, yine kutuplaşmayı artırır ve bunlar hiç birşeye çözüm olmaz. Ben böyle düşündüğüm için söylüyorum. Bunlar kimilerine ütöpik gelebilir, bana ütöpik gelmiyor.

Zafer Üskül: Ben öyle düşünüyorum, siz böyle düşünüyorsunuz. Tabii burada uzun uzun tartışarak, bunu bir sonuca ulaştırma imkânımız yok. Eklemek istediğim birşeyler daha olduğu için moderatörden izin aldım. Şimdi *Türkiye'nin yeni bir anayasa yapması bu kadar zor birşey değil*. Türkiye AB üyeliğine aday. AB üyesi olmak istiyorsanız, anayasanızın hangi çerçevede olacağı aşağı yukarı bellidir. Kaldı ki, “asli kurucu iktidar herhangi bir hukuk kuralıyla bağlı değildir” derken, hukuksal olarak tabii bağlı değildir, istediği biçimde düzenlemeyi yapar ama Türkiye ve dünyanın şartlarını tümüyle görmezden gelerek bir anayasa yapılmaz. Uluslararası bağlantılarınız var. İmza attığınız uluslararası anlaşmalar var vesaire. Zaten insan hakları konusunda, anayasanın 90. Maddesine eklenen bir cümleyle, hukuken anayasal düzeyde sorunu çözülmüştür. İnsan hakları sorunu çözülmüştür. Bunu yargıçlarımız bir anlayabilseler. Türkiye’de sorun yok. Senin kanunun ne yazarsa yazsın. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini okuyup olaya uyguladığın zaman hakkı teslim edeceksin. Anayasa bunu emrediyor.

Yücel Sayman: Ama hepsine çekince koymuşsunuz. En önemli maddelerinde çekince var. Yargıçlar da “çekinceler var, Türkiye bunu onaylamamış” diyorlar.

Zafer Üskül: Ben siyasi partim adına konuşuyor değilim, *çekince yok demiyorum*. Son dönemlerde imzalanan çekincesiz veya bir miktar çekinceli olan uluslararası anlaşmalara baktığınız zaman, Türkiye bazı Avrupa ülkelerinden daha fazla kendisini sorumluluk altına alan imzalar atmıştır. Bir de Fransa'ya bakın, Almanya'ya bakın, onlar hangi sözleşmeleri imzalamışlar veya imzalamamışlar? Onlar imzalamadı diye biz de imzalamayalım demiyorum elbette.

Türkiye'nin geldiği yeri de bu kadar geride göstermenin doğru olmadığı kanaatini taşıyorum. Siz de biraz önce aynı şeyi söylediniz. “Biz yıllardır tartışırız, hiçbir şey değişmez” dediniz. “Türkiye değişiyor, yapmayın gözünüzü seveyim.” Yeni bir anayasa istiyoruz tamam ve buna ulaşamadık. Bunu gerçekleştiremediğimiz için kısmi anayasa değişikliklerine razı olduk. Ama bu kısmi değişikliklerle getirilen iyileştirmeleri de görmezden gelmek haksızlıktır. Bu ülkeye de haksızlıktır. Onları gerçekleştirene de haksızlıktır. Demek ki bir şeyler oluyor.

Nur Uluşahin: Bir şeyler tabi ki oluyor. Ben yeni anayasa için söylüyorum. Asli kurucu iktidar olarak bir anayasa yapılması projesinden söz ediyoruz. İktidarın başarısına ortak olunmadığı sürece, bu kutuplaşma devam ettiği sürece, kapılar daha önce de çalındı ama hiçbir şey olmuyor.

Zafer Üskül: Halk bunun çaresini buluyor. Kutuplaşma istemeyen ona göre oylarını yoğunlaştırıyor.

Nur Uluşahin: Son bir şey söyleyeceğim. Yüzde 58 ile 42'den sonra kutuplaşmanın arttığı tartışmaları çoğaldı mı çoğalmadı mı? Referandum bile bu konuda kutuplaşmayı artırmadı mı?

Berat Özipek: Benim de bu tartışma ile ilgili söyleyeceklerim var. Siyaseti aşağılayan, siyaseti kötüleyen yaklaşımlar tabii yanlış, onu baştan belirtmek lazım. Böyle bir yaklaşım var ama bu yanlış bir yaklaşım. Meclis yapacak tabii ki, *anayasa kabvede yazılmayacak*. Olması gereken bu, ama Meclis nasıl yazacak? Meclisin yazdığı metin daha önce sivil toplumda ve halk tarafından tartışılmış bir metin olacak. Belki kahvehane yazılmayacak ama kahvehanede yapılacak bu tartışma. Pazarda yapılacak, üniversitede yapılacak, tekke'de yapılacak. Siyasetçinin yaptığı tartışma sıfırdan bir tartışma olmayacak. Yıllardır zaten tartışıyoruz. Başlama noktasında değiliz. Anayasanın temel bazı hususları konusunda bir olgunlaşma var. Seçime de 7 ay var. Belki bu konularda temel prensipler bazında bir yerlere gelmek artık mümkün. Beraberce bütün partilerin bir araya gelmesi konusunda Nur hanıma katılmıyorum. *Bütün partilerin bir araya gelmesi ile bir güzellik ortaya çıkması gibi bir durum söz konusu değil*. Savaş, işgal gibi bir durum sözkonusu olduğunda biraraya gelinebilir. Ama *siyaset zaten ayrışan*

çıkartların dengesi ifade eder. Aşık Veysel'in dediği gibi, "koyun kurt ile gezerdi, fikir başka başka olmasa." Koyunla kurdun arasında ayırım sadece ideolojik değil, birbirleriyle ilgili başka beklenti ve korkuları var. Onları iktidara ortak etmekle bu sorun çözülmez. Unutmayın ki, biz bu sivil anayasa tartışmasını onların geriletildiği yerde yapıyoruz. Onların gücü geriletildiği için biz bugün bu sivil anayasayı tartışır hale geldik.

Nur Uluşahin: Bir şeyler tabii ki oluyor. Ben yeni anayasa için söylüyorum. Asli kurucu iktidar olarak bir anayasa yapılması projesinden söz ediyoruz. İktidarın başarısına ortak olunmadığı sürece, bu kutuplaşma devam ettiği sürece, kapılar daha önce de çalındı ama hiçbirşey olmuyor.

Zafer Üskül: Halk bunun çaresini buluyor. Kutuplaşma istemeyen ona göre oylarını yönlendiriyor.

Nur Uluşahin: Son bir şey söyleyeceğim. Yüzde 58 ile 42'den sonra kutuplaşmanın arttığı tartışmaları çoğaldı mı çoğalmadı mı? Referandum bile bu konuda kutuplaşmayı artırmadı mı?

Berat Özipek: Tabii ama hayat kuşlar, böcekler diye yürümüyor. Şu an AKP'nin yapmaya çalıştığı şey derin devleti tasfiye etmek. Bu CHP'nin istediği bir şey mi? Bu konuda nasıl uzlaşacaklar? Biz tabii ki sivil toplum olarak aşağı-

dan yukarıya baskı yapacağız. Bir şeyleri Meclise getireceğiz. Getirdiğimiz yerde tabii ki Meclis orada da bir karara varmaya çalışacak. Hükümet veya onunla birlikte diğer partiler beraberce bunu yapamazlarsa BDP ve diğerleri de anayasa referandumundaki koalisyonundan daha geniş bir koalisyon da bunu yapamazsa, halka gidilecek. Sonuçta bunu belki yine halk çözecek ama bu hep beraber olmayacak. Referandumda da gördük ki getirdiğiniz paket ne olursa olsun, içerik konusundaki tartışmalardan bağımsız bir şekilde daha farklı dinamikler devreye giriyor. Reddetmek için sadece ideolojik gerekçeler yok, zümrevi, sınıfsal gerekçeler de var. Bu konuda uzlaşmak mümkün değil. Hayat böyle yürümüyor.

Nur Uluşahin: Ama onlar diyoruz, bakın ben buraya dikkat çekiyorum. Onlar kim?

Berat Özipek: CHP MHP'yi kastediyorum.

Nur Uluşahin: Neden onlar diyorsunuz?

Berat Özipek: Çünkü şu an Ergenekon sorununu çözmek, derin devleti tasfiye etmek istiyorsanız onlarla beraber hareket etmelisiniz.

Nur Uluşahin; Peki ama siz kimsiniz?

Berat Özipek: Sivil güçler.

Nur Uluşahin: Bu çok sıkıntılı. Onlar da kendi açlarından sivil güçler.

Berat Özipek: Tabii ama hayat kuşlar, böcekler diye yürümüyor. Şu an AKP'nin yapmaya çalıştığı şey derin devleti tasfiye etmek. Bu CHP'nin istediği bir şey mi? Bu konuda nasıl uzlaşacaklar? Biz tabii ki sivil toplum olarak aşağıdan yukarıya baskı yapacağız. Bir şeyleri Meclise getireceğiz. Getirdiğimiz yerde tabii ki Meclis orada da bir karara varmaya çalışacak. Hükümet veya onunla birlikte diğer partiler beraberce bunu yapamazlarsa BDP, EDP'de ve diğerleri de anayasa referandumundaki koalisyonundan daha geniş bir koalisyon da bunu yapamazsa, halka gidilecek. Sonuçta bunu belki yine halk çözecek ama bu hep beraber oluyacak. Referandumda da gördük ki getirdiğiniz paket ne olursa olsun, içerik konusundaki tartışmalardan bağımsız bir şekilde daha farklı dinamikler devreye giriyor. Reddetmek için sadece ideolojik gerekçeler yok, zümrevi, sınıfsal gerekçeler de var. Bu konuda uzlaşmak mümkün değil. Hayat böyle yürümüyor.

Yücel Sayman: Teşekkürler ikinci sorulara geçelim mi?

Nur Uluşahin: Ben unutmadan cevap vereyim çünkü birden fazla mesele var. Beyefendinin bir sorusu var, onunla Sayın *Hüseyin Ergün'ün* sorusunu birleştirmek istiyorum. *Hüseyin Bey* “ tam uzlaşma beklemek mümkün değil” dedi.

Hüseyin Ergün: Ben şart değil dedim.

Nur Uluşahin: Tamam şart değil. Tam uzlaşma tabii ki bekleyemeyiz, elbette şart da değil. Eğer referanduma katılım düşük olursa bu konuda yapabileceğimiz birşey yok. Özellikle pekişmiş demokrasilerde halkın siyasete ilgisi zaten düşüktür. Sanmayın ki Türkiye’de düşük. Türkiye’de referandum ve seçime katılma oranları Batıya göre oldukça yüksek, ama bir partinin boykot ettiği bir ortamda referanduma katılmayanların oranı % 27’yi tabii buluyor. Burada istisnai bir durum var. Yani uzlaşma derken *Berat* bey’in söylediğiniz o uzlaşma değil. Ama *Hüseyin* beyin ki uzlaşma.

Anayasayı bence “ilga etmeye” de gerek yok. *Asli kurucu iktidar olan halk, usulünü de düzgün yaparsa, burada sorun yok.* Ancak ben bu noktada diğer konuşmacılara katılmıyorum. Devletin sahibi şimdi de biz olalım noktasından gidilirsek.

Berat Özipek: Öyle demiyorum.

Nur Uluşahin: Biz ve onlar denilirse sadece size gönderme yapmıyorum.

Berat Özipek: Diğere konuşmacılar dediniz de, ben devleti sahiplenmiyorum.

Nur Uluşahin: Biz ve onlar ikilemi üzerinden gidersek biz ve onlar ikilemi üzerinden gidersek, bu dışlayıcılık devam

ederse, yapılacak anayasanın uzun vadede bir katkı sağlaması mümkün değil.

Benim önerim zor ama ben *bütün partilerin katıldığı bir koalisyondan söz etmedim*, temel bir kaç partiden bahsediyorum. *Mesela laiklik çizgisi ile etnik milliyetçilik çizgisini çözebilecek*, o kesimleri içine alabilecek bir çözüm bulabilirsek; bir başkası başka bir formül de bulabilir, orada iş biter. Berat beyin de söylediği gibi bizim üç ana sorunumuz var. 1982 anayasasının diğer maddeleri hemen hemen düzeldi, o bakımdan bir sıkıntı yok.

“Üç maddelik anayasa” konusuna gelince, o anayasanın tanımına uymuyor. O zaman, o anayasa olmuyor. Ama şöyle birşey pekâlâ mümkün. Biz de anayasasız bir ülke olabiliriz. Bu mümkün. Çünkü *anayasa demokrasiye karşı olan birşey*. Anayasasız da olunabilir. İngilizler bunu hala tartışıyor. Çok müthiş düşünürler var, onlar bunu savunuyor. Anayasasız da çok güzel olabiliyor ama anayasasız bile olsa belli temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığını bilmek gerekiyor. “Özgürlük sınırsız sonsuz” denildiğinde o ülkedeki bütün sorunlar halloluyorsa mesele yok. 1924 anayasası da genel geçer ifadelerle bu konuları düzenliyordu ama biz o düzeyde olmadığımız için herşeyi satır satır yazmak zorunda hissediyoruz kendimizi.

Nabi Yağcı: *Küyerel Düşünce Platformu* içindeki arkadaşlar bu konuyu önerdiklerinde, -ki ben de o grubun içinde olan biriyim- konuşurken şu sorular vardı kafamızda. Hemen hemen herkesin bir anayasası var. *Zafer* beyin de söy-

lediği gibi “anayasa üzerine 30 yıldır tartışıyoruz.” *Biz burada bu panelde yeni bir anayasa yapmayacağız ama şunu öğrenmek istiyoruz* dedik. “Bu konunun uzmanları olan akademisyenler, düşünürler, bugüne kadar söylenmemiş olan birşey var mı ki biz öğrenelim veya söylenmiş ama tezlere dönüştürülmemiş şeyler var mı onları öğrenelim, böylece kahve veya halk toplantılarına gittiğimiz zaman onlara aktarabileceğimiz ilkeler ve formüller ortaya çıksın.” Yoksa halk kahvede toplanarak *Thomas Paine*’in fikirlerini üretecek değil herhalde. Ama bunu taşıyacak biziz.

Benim gördüğüme göre “entelektüel düzey ile popüler düzey arasındaki denge sorununu konuşuyoruz.” Yoksa anayasa hukuku üzerine ciltler yazılmış. Bunlar boşuna yazılmamış. Ama onlar ne için orada duruyor? Bizim önümüzde 1982 anayasası gibi rezil bir anayasa var. “Yeni tezler ve yeni fikirleri öğrenmek istiyoruz.”

Sizden not aldığım önemli şeyler var. Bunlara işaret etmek isterdim ama zaman yok. Şunu söylemek istiyorum. “Anayasa yapmadan önce hukuk yapma” meselesine sanyorum ki biraz kafa yormamız lazım. “Halkın katılacağı yer hukuk yapma kısmında.” Bu da hukuku tartışmakla mümkün olabilir. Biz de burada bunu yapıyoruz. 12 Eylül kısmi anayasa değişikliğinde de bu yoğun olarak tartışıldı basında. Bir hukuk yaratıldı. Özetle entelektüel olanlara düşen şey bunların sonuçlarını donelerini toplayıp formül haline getirmek, tekrar halka sunmak. Biz daha bunu yapma evresindeyiz.

Bu anayasanın *Başlangıç* bölümü nasıl olmalıdır? Olmalı mıdır ve olacaksa nasıl olmalıdır? Kısmında işin felsefesine geçiyoruz. *12 Eylül anayasasında Kemalist rejimin felsefesi var. Peki, bunu kaldıracak mıyız, kaldıracaksak yerine ne koyacağız?* Örneği, O *Başlangıç*'ta, 600 yıllık bir medeniyetin kültürünü yansıtabilecek miyiz? Bunun kavgasını nasıl vereceğiz? Bu hukuk ve felsefe alanlarında verilecek bir kavga. Sonuçta bunlar anayasanın *Başlangıcında* toplanıyor. Bunu tartışmamız lazım. Önümde örnekler var. Onlarda tarihi gelişmeleri bir şekilde formüle etmişler. Biz de böyle bir şey yapabilir miyiz ve nasıl yapabiliriz gibi bir sorum var.

Bizim yeni anayasaya 12 Eylül darbesi yüzünden ihtiyacımız var. 12 Eylül darbesi bütünüyle sivil hakları geri aldı. 12 Eylül'ü tasfiye etmek için yeni bir anayasa yapmak gerekir diye düşünüyorum. Halen de tasfiye etmiş değiliz ama bunun için de bir "iç savaş" olması gerekmiyor diye düşünüyorum. Anayasanın girişi, yapılış yöntemleri ile ilgili olduğu için bu sorumu ifade etmek istedim.

Teşekkürler.

Osman Can: *Nabi* Bey anayasanın çeşitli kısımları üzerinden bir tartışma yapılarak da bazı sonuçlara ulaşılabilir dedi. Hocalarımızın bu konuyla ilgili değerlendirmesi tabii vardır. Beni temel olarak ilgilendiren şu: Birinci olarak 25 yıldır konuşuldu, sayısız taslaklar hazırlandı. Bunlar yüz yıllık hegemonyanın ürettiği siyasal yasallıklar ve kırmızı çizgiler içerisindeki tartışmalar. Bunu biraz genişletmeye

çalışanlar ve biraz daraltmaya çalışanlar vardı. 2007 yılında AKP'nin ve Özbudun'un başkanlığında hazırlanan anayasa taslağı da bunun çok dışında değil. Bu da *sonuçta o paradigmanın içerisinde olan birşey. Tamamen paradigma içinde bir tartışma yapmaktan yine kurtulamıyoruz. Ama temel sorun paradigma. Kürt sorununu laiklik sorununu türban sorununu üreten bu paradigma.* Bu paradigmanın toplumsal yansımaları vardır, siyasal yansımaları vardır. *Eğer yepyeni bir anayasa tartışması yapıyorsak bununla eski paradigma arasındaki ilişkiyi çok net olarak ortaya koymamız gerekiyor.* Bunun için de bugüne kadar üretilmiş olan referansları bir kenara itmek durumunda kalıyoruz demek durumunda kalıyorum. *Bugüne kadar üretilen referanslar, kavramlar, kabuller üzerinden hareket ettiğimiz zaman yeni bir anayasa yapamayız. Yapacağımız anayasa mevcut anayasanın biraz farklılaşmasından başka birşey olmayacak.* Bu paradigmayı hem kurumlar hem de Ankara siyaseti üretiyor. “Bizim temsilcilerimiz Ankara’da siyaset yaparken Ankara’nın yasallıklarına göre bu siyaseti yapmak durumunda kalıyorlar ve orada kendilerini meşrulaştırmak hissiyatında oluyorlar.” MHP ve diğer partiler oraya gittiği zaman, aşağı yukarı bu yasallıklar çerçevesinde bir politika yürütüyorlar. Biz sadece parlamentoda “bu partilerin bir araya gelmesi ve uzlaşmasıyla yapılacak olan bir anayasa iyidir” dediğimiz andan itibaren “bu paradigmadan taşma bu paradigmayı reddetme imkânından kaçınmış” oluyoruz. Bunu da net olarak görelim.

“1991 seçimlerinde partiler ne güzel anlaşmıştı” diye *Zafer* hocam söyledi. Allah 91 ve sonrasını bir daha Türkiye'ye yaşatmasın. “Devletin bütün derin teşkilatının seri cinayetlere başladığı bir dönemdir.” Oradaki uzlaşma paradigmanın kendini biraz daha rahat ifade etmesi üzerine bir uzlaşma olabilir. Önemli olan bugünün Türkiye'sinde bunları aşabilmektir. Bunları aşamadığımız yerde sadece patinaj yaparız. Bunu aşmamız lazım. Bunun yolu *da bütün siyasi partilerin biraraya gelerek bir anayasa yapması değildir*. Bu bir çıkış yolu, bir imkân olabilir, ama bizim yeni anayasamız değildir. Evet, belki bu gerginliklerin azaltılması açısından bir anlam ifade edebilir ama, yeni anayasamız değildir. *Türkiye toplumu kendi anayasasını yapma şansını ilk defa bulduysa, toplumu merkeze alarak birşeyler inşa edebiliriz*.

Bu bağlamda *AKP'nin önerisi de çok tehlikeli bir öneridir*. Herkes, “CHP, MHP ve AKP kendi taslağını getirdiği andan itibaren, ortaya çıkan tablo bir anayasanın nasıl yapılamayacağı tablosudur.” AKP yeni bir anayasa ortaya koyarken, “aman dokunulmaz maddelere dokunmayayım, aman devrim yasalarına dokunmayayım çünkü CHP ve MHP'nin ne diyeceği zaten belli.” Bunları nasıl bağdaştıracaksınız, mümkün değil.

Toplumsal talepleri okumaya ve toplumu merkeze almaya başladığımız andan itibaren bütün bu kırmızı çizgileri aşabilme, yepyeni bir anayasa yapabilme ve yepyeni bir paradigma oluşturabilme imkanı vardır. Bugünün Türkiye'sinde üzerinde durulması gereken çıkış noktası bence

burasıdır. O açıdan Nabi hocama bir şey söylemek durumundayım. “*Başlangıcı* tartışmak zorunda değiliz.” Bakalım toplum bu süre içinde hangi referansları, hangi yeni değerleri, hangi çerçeveleri ortaya koyuyor. *Biz bu topluma birşey söyleyeceğiz tabii*, ama “toplum önce neyi arzuladığını, kendi barışının minimum koşulları olarak neyin olması gerektiğini ifade edecek.” Bizim de bu verileri toplayarak siyasal kanallara yönlendirmemiz gerekiyor ki, parlamentodaki partiler “Ankara’ya göre değil de topluma göre” bir siyaset yapabilsin. Kırmızıçizgileri aşma şansını elde edebilsinler. Bunları sizinle paylaşmak istedim, teşekkürler.

Öykü Didem Aydın: Saygıdeğer zafer hocam, 1999’da 6 ay kadar Venezuela’da yaşama şansına eriştim. Orada Chavez’e karşı liberal demokratik tüm eleştirilere kısmen hak vermekle birlikte kahvehanelerde yapılıyor gibiydi anayasa. Her köşe başında, her kitapçada her kafe’de bireyler akılları yettiğince anayasa tartışıyorlardı. Bir pazarcı hanımın bir kasanın üstüne çıkıp insanlara anayasa nutku verdiğine şahit oldum. Demokratik bir anayasayı iki türde yapabilirsiniz. Ya bütünüyle parlamenter, demokratik konvansiyon dediğimiz o parlamento üstünde görev alacak ve halkın sırf anayasa yapması için seçtiği temsilcilerinden oluşan ve anayasa yaptıktan sonra da fesih olan bir model. Bunun ötesinde üçüncü bir model “karma” modeldir. Parlamenter anayasacılık Türkiye’nin tüm gereksinimlerine rağmen, anayasanın paradoksunu içinde barındırıyor.

Bir örnek vereceğim. Düşünün 16 yaşındakiler hareket oluşturdular, seçme yaşı 16 olsun istiyorlar. 18 yaşındakilerin seçeceği bir parlamentoyla 16 yaşındakilerin o hak üstünde karar vermeleri meşru mudur? Anayasanın paradoksu orada ortaya çıkıyor. Az önce bir beyefendi dedi ki, burası “ ayrı bir ülke.” Bırakalım ayrı bir ülke mi değil mi, orası içerik konusu. Osman hocanın da söylediği buydu. *İçerikler türlü yöntemlere feda edilmesin. Geniş katılımcı, kırmızıçizgisi az, hem parlamenter, siyasal partisel hem halk katılımcı ara modeller üretelim ve içeriklerin belirlenmesinde herkesin hakkının olduğu bir anayasa süreci düş olmasın.*

Bir siyasal parti kurulabiliyor Türkiye’de. Bu da işin parti-arşi yönü. Yeni siyaset bilimi literatüründe parti-arşi denilen sınırlı ittifaklar, “10 sene ben idare edeyim, 10 sene sen idare et,” liberal bir yönde, muhafazakâr öte yönde. Hiçbir biçimde halkın katılımına izin vermeyen, sıkı disiplinli, sınırlı merkezi idareli partilerin karşılıklı demokrasici-lik oynamaları bunlar. Bunu mu istiyoruz yoksa şüphesiz siyasetçilerimize de bu zamana kadar layık olduğunu düşündüğümüz, ama yeterince teslim etmediğimiz değerlerini ve bizi temsil ettikleri gerçeğini teslim ederek kurucu meseleler konusunda, siyasal partilerle birlikte asimetrik bir takım oluşumların da geniş katılımlı olabileceği bir yapı oluşturmaya çalışmak lazım.

Kimse demiyor ki, hele “Türkiye’de, parlamento anayasa yapamaz.” Zaten anayasacılık diye birşey yok. Hiç olmazsa parlamento yapsın denebiliyor. *Kadın siyasal partilerde*

yok değil mi? Kadınlar anayasa sürecinde olmalı. Çevre olmalı. Gerekliyse sivil toplum örgütlerinden seçilecek temsilcilerle parlamento olmalı. Genişletilmiş bir kurucu Meclis taraftarıyım. Örneğin Kürt halkının kendi temsilcileri olmalı. Ben AKP, CHP olmasın, “baldırı çıplaklar iktidara” denilerek yapılsın demiyorum. Ama hani amiyane bir söz vardır, “demokraside çareler tükenmez.” Ama buraya bakınca, anayasacılık içinde de çareler tükenmiyor.

Teşekkür ederim.

Yücel Sayman: Kusura bakmayın sözünüzü kestim ama çalışanlar artık gitmek istiyorlar ve kapıyı kapatmak üzere. Salonu boşaltmazsak biz de burada kapalı kalıp anayasa yazacağız. Halka gitmeden anayasa yazmak da bana zor geliyor. Çok teşekkürler.

Jale Mildanoğlu: Katılımcı konuklarımıza ve misafirlerimize Küyerel adına çok teşekkür ediyorum.

Bu ilk toplantımızın devamını umarım getireceğiz. Burada konuşulan ve konuşulamayan konuları Küyerel’de tartışmaya davet ediyoruz.

Katıldığınız için çok teşekkürler.

www.kuyere1.org